Ivan Urbančič

TIHOTA PESNJENJE MIŠLJENJE

1. Umestitev teme in zastavitev nji lastnih vprašanj

Navadno ne poznamo tihote. Navadno se včasih le umaknemo iz vsakdanjega hrupa v tišino, dokler nas ta ne začne dolgočasiti.

Poezija in tišina je tema, o kateri naj bi spregovorili. Tišina kot nemo ozadje poezije. Poezija kot beg pred tišino. Tišina in glas ali hrup. Take in podobne so iztočnice za pogovor o odnosu poezije in tišine.

Kaj je pravzaprav tišina in kaj je poezija; in kako spadata skupaj, da bi lahko govorili o njunem odnosu? Sta sploh v kakšni bistveni medsebojni zvezi? Ali pa je ta zveza le naključna in zato nebistvena tako za poezijo kakor za tišino? Če bi bilo tako, tedaj bi bil naš pogovor o temi »poezija in tišina« nebistven, dokaj prazno govoričenje o nečem, česar v stvari sami ni. Torej izmišljanje v slabem pomenu besede. Če pa dopustimo možnost, da sta poezija in tišina sami v bistvenem odnosu, se postavlja vprašanje, v čem in kakšen bi bil ta odnos in kako bi ga bilo mogoče dojeti, premisliti in izreči. Dojeti in izreči celo tako, da to ne bi bila zgolj vnanja opredelitev in predstavitev nekakšnega odnosa, razmerja, relacije, ampak tako, da bi s tem mi sami vstopili v sredo tega odnosa poezije in tišine, se tako rekoč prestavili vanj.

Toda neodložljivo vprašanje se zastavlja: Po kateri poti bi nam bilo mogoče tako dojeti, premisliti in izreči odnos poezije in tišine? Če predpostavimo, da tak odnos zares obstaja kot bistven in da ga je mogoče dojeti, premisliti in izreči, tedaj je s tem že naznačena tudi pot, namreč *mišljenje*. Ampak kakšno bi moralo biti to mišljenje in pri čem naj bi začelo, da bi doseglo svoj cilj, namreč odnos poezije in tišine kot stvarí sáme svojega premisleka? Naj bi bilo takšno mišljenje filozofsko, estetsko, literarno-kritiško, znanstveno po strokah: literarni komparativistiki, literarnem zgodovinopisju, sociologiji kulture, semiotiki, semantiki, strukturalni analizi, psihoanalizi, poetološki lingvistiki ipd., ali poljubno esejistično ali pa morda celo interdisciplinarno? Ali instrumentariji katere teh strok ustrezajo naši stvari, namreč odnosu poezije do tišine? Katera teh strok ima zvezo s tišino? Kakšen je način mišljenja, ki ga zahteva sama stvar, namreč odnos poezija–tišina, kot edinole sebi primernega? Na to vprašanje bi bilo mogoče odgovoriti šele, če bi že vedeli, kaj in kako je z onim odnosom. Toda o njem za zdaj ne vemo kaj več kot le to, da morda obstaja kot bistven, če je postavljen kot tema našega pogovora, lahko pa ga objektivno sploh ni in je tema zgolj izmišljena.

Tako nas poskus, da bi premislek naše teme zastavili in izpeljali načelno in zavezujoče, spravlja v zadrego brezizhodnosti.

Toda če je odnos poezije do tišine bistven, tedaj bi le-ta že v vsaki posrečeni pristni pesnitvi bil nekako zraven, nekako soupesnjen. In ker je pesnik pač spesnil pesem, je treba njega vprašati, naj iz svoje izkušnje pove, v kakšnem odnosu je poezija do tišine. Toda naše zadrege s tem ni konec, ampak se le še bolj zaostri. Kajti mogoče je, da je odnos poezije oz. pesmi do tišine možno le upesniti, pesniško izpovedati. V tem primeru niti pesnik sam mimo svoje pesmi ne bi mogel *miselno izreči* o odnosu poezije do tišine nič več kot kdorkoli drug, saj pred táko zahtevo, če bi jo vzel nase, ne bi bil kot pesnik. Namesto da bi pel, bi moral začeti misliti; tako pa ne bi bil več pesnik in bi se znašel v isti zadregi pred strokami. Za vsako mišljenje po kateri koli prej omenjenih strok bi bil tedaj pristop do odnosa poezija–tišina nemogoč. In druga možnost: če je odnos poezije – pesmi – do tišine *kot bistven* na kakršen koli način upesnjen v sami pesmi, tedaj bi ga morda

bilo mogoče miselno izpostaviti z interpretacijo posrečenih pristnih pesmi poezije. Toda s tem zadenemo na problem interpretacije pesmi, namreč na vprašanje tistega načina interpretiranja, ki naj bi nas pripeljal do cilja, do dojetja, premisleka in izreka odnosa poezije do tišine in ki naj bi celo nas same prestavil v ta odnos. Tako spet zadenemo na že prej omenjeno vprašanje strok in njihove primernosti ter ostanemo pred njimi v le še večji zadregi.

Kot je videti, nam zdaj preostane le neka – dokaj splošna in pusta – domneva. Če je odnos poezija–tišina bistven in če ga je kakorkoli mogoče dojeti, premisliti in izreči, tedaj mora obstajati tudi neko svojevrstno mišljenje, ki po svojem lastnem bistvu ustreza tej zahtevi. Posebnost takega mišljenja pa bi bila ta, da bi že sámo imelo izviren odnos do tišine *kot bistven* in bi se strogo držalo lastne svojosti. S tem pa bi se naloga premisleka nujno razširila tudi na vprašanje odnosa mišljenja do tišine in posebej še na vprašanje odnosa med poezijo in mišljenjem. Ta negotova domneva je edino, kar zdaj imamo glede na našo temo. Vse mogoče stroke, ki sem jih omenil in ki jih nisem omenil, pa bi imele zgolj to vnanjo »zvezo« s tišino, da vsaka tišino pač pretrga oz. prekine s hrupom, ki ga sama kot taka dela. V tem bi bil ravno nebistven odnos do tišine. Podobno je seveda tudi z vsakim navadnim vsakdanjim govoričenjem, poslovnimi, zabavnimi in drugačnimi pogovori ipd. V nasprotju s takšno »brezodnosnostjo« do tišine pa bi poezijo in ono po načinu izjemno mišljenje odlikoval prav pristen in bistven odnos do tišine. Naše vprašanje pa seveda zdaj je, kakšen je ta bistveni odnos poezije in mišljenja do tišine in kakšen je medsebojni odnos poezije in mišljenja, če se o njima ne da rêči, da tišino zgolj pretrgata z glasom in hrupom, ki ga delata?

Rêči je sicer mogoče, da pesnik in mislec potrebujeta tišino in njen mir, da bi se lahko zbrala za ustvarjanje svojega dela. Toda intelektualni delavec katere koli stroke enako potrebuje tišino in mir, zato v tem ni nič posebnega glede na našo temo. Vsak tak intelektualni delavec se pač nahaja v tišini kot enem izmed vnajih pogojev svojega dela, ni pa pri tem v – za svoje delo – bistvenem odnosu do tišine. Tudi tak »odnos« intelektualnih delavcev do tišine je zgolj vnanji in nebistven, če gre za vprašanje odnosa poezije do tišine ali za vprašanje odnosa mišljenja do tišine, ki bi bilo prav po tem izjemno. Kajti odnos poezije do tišine mora – kot bistven, če tak je – neskončno presegati vse takšne vnanje »odnose« do tišine. Isto velja za ono predpostavljeno mišljenje. Kajti tedaj prav ta odnos do tišine dela poezijo za pristno poezijo in mišljenje za pristno mišljenje. Seveda zdaj še prav nič ne vemo, kaj naj pomeni tu beseda »pristno«. Tu smo še zmeraj na tleh naše prej omenjene domneve.

Kot rečeno, morda je tolikšna tehtnost tišine kratko in malo v slabem pomenu besede zgolj izmišljotina, ki nas napeljuje v vse mogoče nadaljnje izmišljarije. Tako smo si izmislili npr. domnevno čisto samosvoje mišljenje, ki naj bi bilo v bistvenem odnosu do tišine. Mar ne bi bilo pametneje ozreti se na tisto veliko tisočletno duhovno izročilo, ki velja za najvišji domet evropskega mišljenja, namreč na filozofijo. Izmišljati si spričo tega velikanskega miselnega izročila neko popolnoma drugačno mišljenje – mar ni to več kot dvomljivo početje? Filozofija je vendar tisto izjemno mesto, kjer se izkazuje mišljenje v svojem najvišjem dometu in kjer se tudi določa bistvo mišljenja, namreč to, kaj sploh je mišljenje. V vsem filozofskem izročilu je odločala o mišljenju logika – ne kak odnos do tišine. Mišljenje si je podjarmila logika in ga obenem sprostila za znanost z vsemi današnjimi fantastičnimi dosežki. Tako določenega mišljenja zato nikakor ni treba niti ga ni mogoče kar zlahka opustiti. *Nous, noésis, dianoia, ratio, intellectus, razum, um, duh* so bile in so besede za bistvo mišljenja velikega filozofskega izročila, ki je danes habitualizirano v našem miselnem obnašanju kot nekaj docela samoumevnega in edino možnega. Vendar nekoč, na začetkih nikakor ni bilo tako.

Mišljenje imamo navadno za neko »notranjo« dejavnost, ki je podvržena zakonom logike in se objektivira ali izrazi v govoru. Govor je pri tem sredstvo izraza mišljenja. V skrajni posledici tega pojmo-

vanja zapade govorica zgolj še v sredstvo komunikacije. Toda če vprašamo, v čem je bistvo tiste »notranje« dejavnosti, ki jo imenujemo mišljenje, se zdi odgovor tradicije jasen. Mišljenje je jemanje nečesa (zgolj »danega«) in predstavitev tako vzetega KOT NEČESA. Vzeti nekaj in to postaviti predse *kot nekaj,* torej *določiti* to nedoločno v smislu zediniti mnogotero v eno (pojem), je bistvo mišljenja, pri čemer se to določanje odvija po zakonih logike. Nekaj predstaviti *kot nekaj – določiti v biti* –, to bistveno delo mišljenja je pred-*stavitev bivajočega* v njegovi *biti* (staviti, setzen, representatio, thesis, apóphansis): staviti nekaj kot bivajoče predse v čvrsto stanje in stalnost ali bit. Tako postavljeno je spoznanje. Novi vek tako določenega mišljenja se dogodi z *mišljenjem* kot suvereno dejavnostjo, ki je neodvisna od česar koli zunaj sebe. Ono je subjekt v novem smislu besede; odlikuje ga svoboda kot avtonomija. Vse objektivno stoji kot postavljeno po njem samem. Bit je tu zgolj pozicija česa (torej postavljenost v prej naznačenem smislu), ne pa kak realni predikat, pravi Kant. Današnji dovršeni način tako določenega in delujočega mišljenja je pred-stavljanje kot produkcija na način *izzivanja* bivajočega kot razpoložljivega. Seveda se takšno mišljenje zdaj izkazuje v današnjih znanostih, ko se te »razvijejo« v svojo dovršeno obliko, ki jim jo daje informatična kibernetika. Morda bi lahko rekli, da je to postmoderna znanost.

Filozofija sama je najvišji način mišljenja biti bivajočega, kolikor bivajoče na omenjeni način misli *kot bivajoče.* To je usodna zgodba vse filozofije iz njenega starogrškega začetka. Je bilo to mišljenje, namreč filozofija, v bistvenem odnosu do tišine? O tem v vsej veliki tradiciji evropske filozofske misli ne zvemo ničesar.

Zdi se, da za vse veliko filozofsko mišljenje evropskega izročila tišina sploh ni bila kakor koli relevantna in zato o nji ne srečamo niti vprašanja. Je iz tega treba sklepati, da vse dosedanje filozofsko mišljenje nima odnosa do tišine – vsaj ne kot bistvenega! Ali pa je mogoče, da je filozofsko mišljenje svoj odnos do tišine le prezrlo, da se mu je ta odnos nekako izmaknil? Na ta vprašanja bo mogoče morda odgovoriti šele, če nam bo uspelo premisliti odnos poezije in odnos mišljenja do tišine, obenem pa tudi odnosnost poezije in mišljenja. Natančneje rečeno: poskusiti je treba premisliti bistvo mišljenja in bistvo poezije iz tišine kot njunega – zanju bistvenega – izvora, če tišina sploh lahko to je. Vendar eno se le že nakazuje: če je mišljenje suverena avtonomna dejavnost, tedaj odnosa do tišine kot bistvenega zanj ne more biti, saj bi padlo v odvisnost.

Dosedanja filozofija je obravnavala poezijo kot posebno vrsto umetnosti v svoji posebni disciplini – estetiki. Vendar je estetika kot posebna disciplina razmeroma mlada glede na starost filozofije. Začne se šele z Baumgartnom v 18. stoletju, razvija se do konca 19. stoletja, da bi se nazadnje končala v današnji zmedi babilonske verbalno eksaltirane hrupne planetarne estetiške in poetiške manije. Starejša filozofija je mislila poezijo brez kake posebne »strokovne« discipline. Vendar *kako* je vsa filozofija in vsa njena ali od nje kot neodvisna razvpita posebna »stroka« estetika mislila in še danes misli poezijo? Odgovor je nedvoumen: mislila jo je in jo še danes misli v obzorju razcepa in razkola med *aisthesis* in *nous,* med čutnostjo in razumom/umom. Ta razkol sam spada v usodno zgodbo izvira ali začetka filozofije in je ostal usoden za duha Evrope vse do naših dni. Ta razkol med *aisthesis* in *noesis,* med čutnostjo in mišljenjem ali razumom/umom, ki obenem odločilno sodoloča tako to, kaj in kakó je mišljenje, kakor tudi to, kaj in kakó je pesnjenje, je usoden za bistvo evropskega človeka samega, kakor se je začelo z zgodbo začetka evropske svetovne zgodovine pri starih Grkih. Na tem začetku dovršena podoba bistva človeka našega modernega svetovnozgodovinskega časa je subjektiviteta racionalne živali. V obzorju tega razkola nastopa pesnik enkrat kot avtonomni ustvarjalec, kot genij, ki suvereno ustvarja poetska dela, ali pa kot zgolj neko nebistveno mesto dogajanja govorice, tekstualne produkcije. Posledično se na eni strani izrodi interpretacija poetskih del v malone zgolj še biografijo osebnosti njenega ustvarjalca, po drugi strani pa v strukturalno analizo pesniškega teksta

in zaide v popolno brezbistvenost. Raje pa molčim o tem, v kaj se je dandanes izrodil »filozof« kot suvereni avtonomni »mislec«. O kakem odnosu do tišine tu res ne bi mogli govoriti.

Filozofiji umetnosti ali estetiki se kaže poetsko delo kot čutna oblika ali podoba, ki je ločena od vsake »spoznavne funkcije«, torej od spoznanja, ki ne more biti kaj čutnega. Šele Hegel, veliki mislec posredovanosti in enotnosti vseh nasprotij, izpelje tudi zvezo medsebojne posredovanosti in enotnosti čutnosti in razuma/uma ter s tem posredovanosti in enotnosti poezije in mišljenja/spoznanja. Nasprotje, njun razkol je bil tako ukinjen v dialektični enotnosti. Toda za kakšno ceno!? Čutnost se izkaže le kot nižja oblika uma samega; torej je tudi poezija le še spoznanje v nižji, čutni obliki, katere višja in dovršena oblika je um v mediju duha, je znanost sama. Oboje je v dialektični enotnosti. Od tod Heglova znamenita teza o koncu umetnosti; namreč umetnosti kot nečesa docela ločenega, samostojnega, v razkolu od spoznanja; zato pa tudi konca umetnosti kot najvišje potrebe duha. Dialektična enotnost predpostavlja in na višji ravni ohranja izvorni razkol *aisthesis* in *noesis* in mu ostaja brezpogojno zavezana. In prej omenjena cena je bila že v tej stvári sami.

Potemtakem je v obzorju razkola *aisthesis* in *nóesis* in tudi še v obzorju njune hegeljanske dialektične enotnosti poezija le čutna oblika človekovega (spoznavnega) odnosa do *biti bivajočega* kot stvari sáme filozofskega mišljenja. Mogoče je rêči takole: »stvar sama« vsega pesnjenja je bit bivajočega v celoti ter predvsem človekovo mesto ali pristna usoda v njem, podana v *podobi* (čutno), ne v *misli* (spoznavno).

Skrajno možnost v obzorju razkola *aisthesis* in *nóesis* izpolni Nietzsche s svojim prevrednotenjem vseh vrednot. Umetnost – in z njo seveda tudi poezija – se izkaže v najvišji vrednosti. S prevrednotenjem se zdaj izkaže poezija oz. sploh umetnost kot odnos *človekove bistvene ustvarjalnosti do celote bivajočega v biti* prav v svoji čutnosti/telesnosti kot višji dejavnosti, vsa zgolj miselna dejavnost pa je le kot nji podrejena, od nje odvisna in zato zdaj »manj vredna« v smislu Nietzschejevega mišljenja vrednot. Z Nietzschejem se zgodi skrajno povišanje umetnosti v najvišje kot izraz najvišje in največje moči človeka. Toda celotna Nietzschejeva misel ni nič manj, ampak je celo brezpogojno zavezana onemu razkolu med *aisthesis* in *nóesis.* To pa zato, ker izpolni njegovo skrajno in končno možnost, namreč njen notranji prevrat, v katerem se dovrši. Zato ime Nietzsche zaznamuje konec velike evropske filozofije, kakor se je dogajala iz svojega antičnega grškega začetka. Kot takó dokončana v smislu dovršena – *traja;* ne gre za konec v smislu prekinitve. Hkrati to pomeni tudi dokončanost dogajanja poezije oz. umetnosti v čutni obliki in s samim tem tudi dokončanost filozofije umetnosti oz. poezije v estetiki oz. nji pripadajoči poetiki. V tej dokončanosti smo danes, tj. v času (post-)moderne.

Tega na eni strani izpolnjuje strukturalizem s svojo strukturalno metodo in analizo poetskih tekstov. Poetski govor (npr. pesnitev, pripoved) je zdaj predstavljen radikalno kot produkt govorice, kot citat koda (R. Barthes). Dokončno je ločen od vsake »spoznavne funkcije«, popolnoma je črtana vsaka njegova mimetičnost, kakor tudi vsaka kazalnost in s tem odnos do resnice, do biti, do sveta, do zgodovine, do človeške eksistence itd.; – vse to je zgolj »znotrajtekstualno«, brez vsake kazalne razsežnosti, ki bi segala čez sam tekst. Strukturalizem je radikalna dovršitev razcepa med *aisthesis* in *nóesis,* v katerem je poetskemu govoru radikalno črtana vsaka »spoznavna funkcija«, vsak stik z resnico. Kot tak izpolnjuje strukturalizem *eno* razsežnost Nietzschejevega obrata oz. prevrata k *ustvarjalnosti* (produkciji) in ima mesto v obzorju tako dovršenega in trajajočega konca velike evropske tradicije.

Hegel in Nietzsche mislita *isto,* kljub temeljitemu prevratu, ki ju ločuje.

Tudi glede filozofije umetnosti oz. estetike in dogajanja umetnosti oz. poezije v podobi kot čutni se nam zastavlja isto vprašanje kot o vsem filozofskem mišljenju: Je bilo oz. je še to mišljenje in poetsko ustvarjanje oz. pesnjenje v bistvenem odnosu do tišine? Kako je s filozofskim

mišljenjem v tem pogledu, sem že prej omenil. Vendar kako je s samim poetskim ustvarjanjem in njegovim odnosom do tišine? Tu moramo biti pozorni na dvoje. Najprej: poezija (oz. sploh umetnost) ni, razen tega, da je poezija, še *mislila* same sebe. O poeziji je mislilo vedno le mišljenje. Vendar zmeraj le tisto mišljenje, ki se je in kakor se je vzpostavilo in izkazovalo v svojem razkolu s čutnostjo. To mišljenje v obzorju usodnega razkola med *aisthesis* in *nóesis* pa je bilo v vsej evropski zgodovini določeno kot filozofsko mišljenje, torej kot *racionalno,* razumno/umno, ne pa čutno. Čutno mišljenje – nekaj nemogočega! Zato se zdaj glede poezije zastavlja vprašanje določneje; in to je drugo, na kar moramo biti posebej pozorni. Ali je dogajanje same poezije kot od genija suvereno ustvarjene čutne podobe v kakem bistvenem odnosu do tišine? Na drugi strani: ali je po strukturalni generativni poetiki govora, ki črta takega »genija« in pusti nastajati »tekst« kot neko antropomorfizacijo strukture ali kot citat koda, takšno poetsko »ustvarjanje« v odnosu do tišine? Ob tem vprašanju ostanemo glede na tradicijo v praznem. Kajti v vsej estetiški ali poetiški ali po drugih strokah izpeljani interpretaciji oz. razlagi bistva poezije ne zvemo o kakem njenem odnosu do tišine kot zanjo bistvenem ničesar. Tako da je sicer mogoče, da je poezija sama v bistvenem odnosu do tišine, vendar tega njenega odnosa mišljenje v svoji usodni dosedanji določenosti in načinu ni zagledalo. Ob domnevi, seveda, da tak odnos zares obstaja. Vendar je enako možno, da je tudi filozofsko mišljenje v nekem izvornem odnosu do tišine, ga je pa prezrlo, oz. se mu je ta odnos izmaknil, ga je morda preskočilo. Od tod pa seveda tudi že lahko vidimo, da bi bilo potrebno neko – glede na tradicijo – drugačno in svojevrstno mišljenje, če naj bi mislilo oni odnos poezije do tišine kakor tudi svoj lastni odnos do tišine kot bistven za eno in za drugo. Zato morda le ni zgolj *hýbris* vprašanje nekega drugačnega mišljenja. Če je res, da je celo vse dosedanje filozofsko mišljenje kakor tudi vsa velika poezija v *bistvenem odnosu* do tišine, ki pa se je izmikal oz. ni bil nikoli doslej izrecno mišljen, potem je drugačno mišljenje za nas celo neka nenavadna nuja v naših današnjih zadregah in vse hujšem hrupu današnjega sveta.

Kajti če je odnos mišljenja do tišine kakor tudi odnos poezije do tišine zanju bistven – in to je za zdaj še vedno le naša domneva –, a se je mišljenju in pesnjenju doslej izmikal, tedaj je izostanek vprašanja o odnosu do tišinę tako tehten, da potegne za sabo bistvo vsega dosedanjega filozofskega mišljenja, vse filozofsko pojmovanje biti bivajočega kot takega in v celoti – torej pojmovanje sveta – prav tako pa tudi usodno bistvo človeka samega kot subjektivitete racionalne živali, vključno z dogajanjem in pojmovanjem poezije – torej estetiko. Celotna zgradba evropskega duha in evropske kulture je tedaj zaznamovana s tem izostankom ali prezrtjem onega odnosa do tišine in je, kakršna je, prav po tem izostanku. Mar ni zdaj videti naš problem še bolj in kar do skrajnosti pretiran? Smo z vprašanjem odnosa do tišine pred neko neznansko alternativo ali pa smo se zapletli le v neznanske izmišljarije praznih domnev? Ta dilema nam ne pušča nobenega polovičarstva. Če sprejmemo vprašanje o poeziji in tišini z resno odgovornostjo do že mišljenega in s pristnostjo v tem, če se nočemo zadovoljiti s kakim poljubnim nakladanjem na to temo niti ne s kakim zgolj referiranjem, nas taka drža vrže pred strahovito težavna in nepregledna vprašanja brez vsake že kar vnaprej začrtane poti k odgovorom. Prav tako nas takšna drža glede naše teme vrže celo pred vprašanje o lastni človeškosti: pred vprašanje o bistvu človeka, ki – če je zastavljeno pristno – vključuje tudi in najprej nas same.

Težavi pa se lahko tudi izognemo tako, da obravnavamo našo temo o poeziji in tišini suvereno avtonomno, tj. brez odprtega posluha za stvar sámo, ki naj bi ji pomagali do besede, ampak pustimo ob tej temi do besede le – sebi. V tem primeru smo seveda do zgodovinske duhovne kulture Evrope neodgovorni. Tega je dandanes veliko in se šopiri celo kot višek duha.

Pogosto sicer slišimo, da sta si filozofija in poezija blizu, da ustvarjata svoja dela v istem materialu – v jeziku, govorici, besedi –, da je v središču prizadevanja obeh prav človek in da njuno podobo sveta obdaja sijaj nekakšne »višje resnice«. Ko smo omenjali Heglovo in Nietzschejevo misel, smo videli tudi princip te bližine – in njegovo ceno. Toda z več različnih strani (npr. neopozitivizem, scientizem, marksizem, strukturalizem, psihoanaliza) so vstali pametni možje in so filozofiji podrli ves njen sijaj resnice. Denuncirali so jo kot pač neki svetovni nazor oz. neko totalitetno (totalitarno) ideologijo, vedno le v interesu njenega »družbenega« nosilca.* In na drugi strani so tudi poezijo razgalili bodisi le kot prikrito ideologijo (»v čutni podobi«, npr. Engels) ali pa le kot igro in plemenito višjo zabavo za izbrance (demokrati in socialisti in populisti zmeraj zahtevajo, naj bi se *vsi* dvignili na raven teh izbrancev!?). V luči teh dosežkov sodobne mnogodimenzionalne ideologikritike se postmodernemu izobraženemu mnogoznalcu in pluralistu zazdi naš prej naznačeni resnobni in težki problem lahko le dokaj pretiran in nepotreben anahronizem. Kdo bi se v postmoderni resno in pristno, torej ne zgolj za svojo zabavo, ukvarjal z vprašanji, koliko angelov gre na konico šivanke, o bistvu človeka ali pa o odnosu poezije do tišine? Zato moram povedati, da so prej naznačena vprašanja in problemi v zvezi s temo poezija in tišina *anahroni* po sami usodi evropskega duha. To stanje anahronosti naših problemov in vprašanj je zato treba vzeti na znanje kot nekaj, kar *bistveno* spada k sámi stvári naše teme. Dokler ne izkusimo bitne anahronosti filozofskega mišljenja v našem času, ki se ima za postmodernega, smo še zunaj filozofske stvari same, ne glede na to, koliko znanja smo si nabrali »o filozofiji«. Ampak ali ni tudi poezija sama v našem času anahronizem in je zato tudi vprašanje o njenem odnosu ali neodnosu do tišine – malce komično; še posebej takrat, ko hoče biti »nekaj več«, »boljšega«, »višjega«, »resnega«, »izjemnega«? Postmoderno je, če vzameš temo poezija in tišina kot zabavno igrico za danes in nekaj o nji naložiš, za jutri spet drugo, za pojutrišnjem tretjo itd. – vsakič v nekem modusu »obvezne neobveznosti«. Postmoderno je, če navedeš, kaj je o temi povedal ta in ta, kaj oni in kaj praviš ti, pustiš vsem enako veljati in tako izpolniš zahtevo po pluralizmu pogledov. Tako poteka živahen postmoderni kulturni utrip; in tako je tudi v redu.

2. Pomenski hrup postmodernosti in tišina

Po podanem dokaj grobem zarisu obzorja, mesta in vprašanj naše teme o poeziji in tišini je mogoče in je treba tvegati korak k sami temi.

Kaj je pravzaprav tišina? Določneje je treba vprašati: Kaj je dandanes navadno in najprej tišina? Navadno in najprej je tišina manjkanje hrupa oz. glasov. Dandanes je to pretežno mestni, avtomobilski, avionski, tovarniški, pisarniški, šolski, športni, vojaški, politični, tehnično-zvočniški (radio, televizor, gramofon, magnetofon itd.), gostilniški, počitniški itd. hrup, ki nas tako rekoč nenehno obdaja in navdaja s svojim fortissimo. To je hrup, ki nam udarja v ušesa. Vendar govorimo tudi o kričečih reklamnih plakatih, panojih, informativnih znakih, napisih itd. vseh mogočih vrst, časopisju ipd. Tudi to, kar nas tako obdaja in navdaja, namreč brezglasno, zgolj *vizualno,* je kričeče in kričavo. Znan nam je in vsakodnevno nas z vso silovitostjo zasipava medijski hrup (časopisi, TV, radio), dalje literarniški, kulturniški, strokovni itd. sploh ves intelektualni hrup, ki smo mu hote ali nehote izpostavljeni in ga tudi sami delamo. Kajti tudi ko vse to sprejemamo in počnemo, pišemo ali beremo – kar vse hitreje in v vse večjih količinah po samosvoji učinkovitosti počnemo – smo daleč od tišine. Taka stalna napadenost z vsem mogočim hrupom utruja, obremenjuje, nas dela kar bolne – in to zbuja željo po tišini in miru. Po tišini? Časopis lahko beremo npr. v popolni tišini. Pa vendar smo pri tem izpostavljeni medijskemu hrupu. Očitno hrup tedaj pravzaprav ni niti zgolj avditiven niti zgolj vizualen, saj nam oboje krati tišino. Beroč časopis v tišini nismo v tišini?!

* Glej o tem moje besedilo »*Ideologija in/ali fenomenologija*«.

Tišina in tišina tu očitno ni isto. To neistost razločim z besedama *tišina* in *tihota.*

Avditivna tišina še nikakor ni tihota kot manjkanje vsakršnega post-modernega hrupa. Ampak s tem smo še daleč od dojetja bistvene razlike med tišino in tihoto, saj v navadni vsakdanjosti našega post-modernega bivanja razlike med tišino in tihoto sploh ne dojemamo. Kajti razlika med tišino in tihoto nikakor ni le razlika med manjkanjem avditivnega hrupa in manjkanjem sploh vsakega hrupa v prej naznačenem smislu.

Vrnimo se spet k post-modernemu hrupu. Nenehno smo zasuti z neznanskimi količinami vsakršnega avditivnega in vizualnega hrupa kot avdio-vizualne informacijske obdelave. Namreč »obdelave« v pasivnem smislu, ko smo »objekt« te obdelave, in v aktivnem smislu, ko smo njen »subjekt«. Ves post-moderni hrup nikakor ni kaj zgolj fizikalnega ali zgolj fiziološkega. Bistveno na njem je njegova *pomenskost.* Ne slišimo zgolj fizikalnega zvoka niti ne deluje zgolj fiziološko na naša čutila, živce, živčne centre ipd. Ampak vedno slišimo npr. avto, lahko tudi čisto določene znamke, ki pelje po cesti. Ne slišimo zgolj fizikalnih akustičnih nihajev (frekvenc), ampak slišimo hrup bližnjega mesta – kot celote. Ne vidimo zgolj bleščave in pisanih barvnih peg, ampak svetlobno reklamo ali plakat, ki nam govori, nas vabi, nas informira – skratka ima neki pomen. Slišimo kričečega rockerja iz zvočnika, slišimo predalpsko harmoniko iz zvočnika, mediji nam prenašajo vsakršne pomene, informacije itd. itd. Ves navadni vsakdanji hrup post-modernosti je *pomenski.* In ne obremenjuje nas čisto fizikalni hrup ali »bliščavica« s svojim zgolj fiziološkim delovanjem na naše čutne in druge organe ter živce, ampak nas v prvi vrsti in odločilno obremenjuje *pomenski hrup.* In ta je neki *govor* v najširšem smislu besede, je torej kljub vsej svoji navidezni kaotičnosti »*pomensko artikuliran*« hrup. Zato je bistvo tudi post-modernega hrupa *govorno.* Njegova čisto fiziološka ali fizikalna stran sta drugotni, nebistveni, čeprav v ekstremnih primerih povzročita lahko direktno organsko ali živčno poškodbo.

Posebna pomembna značilnost post-modernega pomenskega hrupa je ta, da toliko manj prisluhnemo njegovemu pomenu, kolikor bolj se nam vsiljuje. To pelje na drugi strani k stopnjevanju njegove vsiljivosti in na prvi k nadaljnjemu stopnjevanju naglušnosti in otopelosti za njegov pomen, obenem pa tudi k vse večji obremenjenosti, ki so ji dali ime »stres«, z vsemi slabimi zdravstvenimi posledicami. Stalna izpostavljenost (»pasivna« ali »aktivna«) pomenskemu hrupu zato zbuja željo in potrebo po tišini, molku, miru. Toda če se in ko se umaknemo v tišino/tihoto (razlike še ne vemo) kot manjkanje pomenskega hrupa in torej vsakršnega govora, nas tišina kaj kmalu izda: pademo v obupen in neznosen dolgčas, četudi si tega nočemo takoj priznati. Gre se iz modernega hrupa v tiho »neokrnjeno« naravo, ampak tu tihota s svojo monotono enostavnostjo kmalu začne mučiti kot neznosen dolgčas. Prežene se ga z vključenjem tranzistorja ali z branjem ilustrirane revije – ali pač že s kakim »prostočasnim konjičkom v naravi«: fotografiranjem, ribolovom ipd. Skratka: tihota je neznosen dolgčas, ko smo v nji, zato jo želimo pretrgati; in je želja, ko smo utrujeni od vsakršnega post-modernega pomenskega hrupa. In na drugi strani: moderni pomenski hrup (govor) je želja, ko se znajdemo v tihoti in njenem neznosnem dolgočasju; in je mora, ko smo mu nenehno izpostavljeni. Na eni strani je post-moderni človek *naveličan* neznanskega pomenskega hrupa in si želi tihote. Na drugi strani pa je brž *naveličan* tudi te. Tako niha iz ene *naveličanosti* v drugo.

Naznačeni fenomen tišine/tihote kot manjkanja ali odsotnosti vsakega pomenskega hrupa (sama negativna določila) v našem navadnem vsakdanjem odnosu do nje je čuden ter v svoji bistveni dimenzionalnosti in izvoru nejasen, nedoumljen. Kako to, da nam je tihota navadno tisto zgolj negativno, namreč manjkanje, odsotnost, praznina kot puščoba, ki nas vrže v tisto neznosno in kar tesnobno razpoloženje dolgočasja, pred katerim se navadno umikamo in bežimo od njega v že kakšno vrsto modernega pomenskega hrupa ali *govora* v najširšem smislu? Toda obenem temu govoru tudi vse manj

in manj prisluhnemo v nekakšni naglušni otopelosti, ki dela človeka površnega, nepristnega, nepristojnega. Ta naraščajoča otopelost in naglušnost za obenem stopnjujoči se pomenski hrup post-modernosti nasproti tihoti kot praznini neznosnega dolgočasja je vsekakor samosvoj pomemben fenomen našega bivanja, ki ostaja nedoumljen. Kajti zaradi otopelosti in naglušnosti za ves ta pomenski hrup postajamo tudi mi sami vse bolj površni, plitvi, prazni, nepristni in nepristojni. Zato tudi ne slišimo več tega, *kaj* ta neznanski post-moderni pomenski hrup ali govor *pravzaprav* pripoveduje: *izgubljamo razumevanje sveta.*

Iste usode kot ves ostali pomenski hrup današnjosti je deležna tudi poezija. Poezija je dandanes navadno dolgočasna. Današnja poezija kakor da nekaj govori, vendar nič ne pove in je prav v tem njena dolgočasnost. Ves ostali pomenski hrup nekaj vsakomur razumljivega pove, nekaj pomeni, naj bo ta pomen še tako zbledel in odveč. Današnja poezija ne pove nič in ne pomeni nič; in zdi se celo, da je toliko bolj sodobna, kolikor ravno nič ne pove in zato ne more kratkočasiti, ampak nas le dolgočasi. Deluje torej nekako proti vsemu ostalemu pomenskemu hrupu današnjosti. V tem pogledu je poezija nekako podobna tihoti. Vendar poezija le ni tihota sama, saj tudi ona pretrga tihoto in s tem nekako rešuje pred še hujšo neprijetnostjo tihote same. Poezija današnjemu človeku nič ne pove tudi zato, ker ta od neznanskega pomenskega hrupa današnjosti ostaja top in naglušen za njeno besedo. Vendar enako naglušen in top je tudi do filozofskega mišljenja, saj mu tudi to nič »pametnega« več ne pove in ga le dolgočasi.

Zakaj je tihota, zakaj je molk le neprijetna negativnost: manjkanje, odsotnost govora, praznina, puščoba? Odgovor na to vprašanje bo razkril obenem bistveno dimenzionalnost pomenskega hrupa. O le-tem smo rekli, da je v vseh svojih načinih neki govor v najširšem smislu. Zanemarimo zdaj vse njegove razlike in se vprašajmo: Kaj je bistveno dogajanje pri govoru kot govoru? Govor kot tak postavlja pred nas *nekaj,* zmeraj neko *bivajoče.* Bistveno dogajanje govora kot govora je prinašanje bivajočega pred nas. Bistveno za ves pomenski hrup je to, da nas nenehno masovno zasipava z vsakršnim bivajočim in samó bivajočim, kamor spadajo tudi ljudje. Morda bi bolje zadeli, če bi rekli, da nas bivajoče in zmeraj le in zgolj bivajoče preko pomenskega hrupa vse bolj masovno zasipava, se nam vsiljuje, nas posiljuje, obremenjuje, utruja, nam je odvratno, nas načenja, ranjuje itd. Obenem pa to isto bivajoče postaja vse bolj brezbistveno. Njegova brezbistvenost ni le druga (ontična) stran naše otopelosti in neobčutljivosti. Brezbistvenosti bivajočega ustreza na drugi strani brezbistvenost človeka in narobe. Vendar brezbistvenost bivajočega ima globlji izvor.

Če se je pokazalo, da je pomenski hrup kot govor današnjosti po svoji ontični strani strahovit množični naval bivajočega na človeka, da se tu dogaja zasipavanje in posiljevanje človeka z množičnim vse bolj brezbistvenim bivajočim, kamor spadajo tudi drugi ljudje, tedaj je manjkanje pomenskega hrupa, torej praznina tihote ali molk, pravzaprav »ontična praznina«. V tihoti *ni* bivajočega, saj bivajoče prinaša le govor, ki je danes navadno in vse bolj le pomenski hrup. V tihoti, če je popolna, tako rekoč izgine vse bivajoče, naj je bilo še tako brezbistveno in odvratno; in človek se mahoma znajde v praznini, ki ga neogibno navda z dolgočasjem in tesnobnostjo, s tem mučnim in neznosnim razpoloženjem. Tihota je praznina umanjkanja, odsotnosti bivajočega, v kateri *se čuti ničevega tudi človek sam.* To čutje tihote kot zgolj »ontične praznine« je izvor tistega mučnega razpoloženja. In takega mučnega razpoloženja se hoče človek znebiti, torej uiti tej neznosni tihoti. Tihota kot praznina se zdaj nakazuje kot *NI-č* bivajočega, kot negativnost. Nič je treba tu razumeti izrecno in samó glede na bivajoče, ki ga NI. Proti tesnobnosti in neznosnosti, ki preži na modernega človeka v tihoti, služi isto zdravilo kot proti neznosni prerazdraženosti v post-modernem pomenskem hrupu in njegovem zgrinjanju (vse bolj brezbistvenega) bivajočega na človeka: psihodroge vseh vrst. Ne rešujejo stanja bivanja človeka pod pritiskom navala zgolj bivajočega, ampak

ga delajo le topega in neobčutljivega za njegovo ostrino in zato vse bolj nepristojnega in nepristnega. In k psihodrogam ne spadajo le farmacevtski proizvodi, alkohol, cigarete, mamila ipd., ampak tudi marsikaj drugega, tudi užitek, tudi vse mogoče »kulturne« prireditve, kino, gledališče, TV ipd., tudi razne religiozne, ali psevdoreligiozne, ali ritualno-mistične, ali asketske praktike in ne nazadnje hotene in nehotene norosti. Pomenski hrup post-modernosti v celoti lahko deluje kot psihodroga. Temu se ne izmakneta niti poezija niti mišljenje.

Kako je zdaj s poezijo in tihoto? Mar poezija nastaja v vsakdanji navadnosti bivanja, ki ga obvladuje današnji neznanski pomenski hrup v tisti posebni zvezi s tihoto, ki jo je nakazal dosedanji premislek? Namreč v tistem odnosu, ki je ravno beg pred tihoto in molkom? Če bi bila poezija zgolj neki način bega pred tihoto molka in njenim neznosnim tesnobnim dolgočasjem, se ne bi bistveno razlikovala od vsega drugega vrstno mnogoterega pomenskega hrupa današnjosti. Bila bi zgolj neko »označevalno početje« med drugim. In bila bi zgolj v službi kratkočasja. Sicer poezija navadno in kot vpeta v današnji hrupen kulturniški in literarniški, medijsko okrepljeni, pogon dandanes tudi res nastopa kot le neki – sam po sebi dolgočasen – pomenski hrup časa, ki se trudi za kratkočasje. In vendar: o poeziji nekako še vedno menimo, da je nekaj enkratnega, nezvedljivo samosvojega in izjemnega. Vsekakor ni kaj navadno vsakdanjega in povprečno dostopnega. Toda če je taka, potem tudi njen odnos do tihote in molka najbrž ni beg in izmikanje. Toda taka ni navadno, ampak nenavadno in torej le za nekoga zunaj današnje navadnosti bivanja. Kdo in kdaj je tako? Ampak če je odnos poezije do tihote globlji, če ni le beg od nje, tedaj tudi tihota in molk nista le praznina puščobe in negativnost. Zato se tihoti doslej še nismo približali v njenem bistvenem. Dojeli smo jo le iz odločilnega ozira na sodobni pomenski hrup, iz ozira na *ta govor,* ki nas zasipava z vse bolj brezbistvenim bivajočim in nas tako obremenjuje in drži v stalnem »stresu«. Kaj je in kako je s tihoto oz. molkom zunaj tega ozira, ostaja nejasno. In zato tudi izvornega odnosa poezije do tihote še nismo dojeli. Še več: vsa velika evropska filozofija nam ne pomaga, nas pušča brez napotila za premislek tihote same kakor tudi za premislek odnosa poezije in odnosa mišljenja do nje, kajti nosi jo ravno izmaknjenost tega odnosa.

Naše vprašanje je še težje zato, ker je očitno, da je človek tisti, ki pesni in ki misli. In če naj zdaj mislimo tisto, kar se je izmaknilo vsemu dosedanjemu človeškemu mišljenju, namreč tihoto in molk v njunem bistvenem, tedaj moramo doseči in sprejeti tisto človeškost, ki je sama in izvorno že v odnosu in po odnosu do tihote. Kajti, če človek že po svojem bistvu ne bi bil v izvornem odnosu do tihote same, kako naj bi mislil in pesnil, če sta, kakor domnevamo, mišljenje in pesnjenje izvorno prav v bistvenem odnosu do tihote in molka?

Za kakšno bistvo človeka zdaj gre? V čem je človeškost človeka? Kako lahko človeškosti pripada poezija in kako mišljenje? Kako je vse troje v odnosu do tihote? In kaj je tedaj tihota sama?

Vsa ta vprašanja so vprašanja mišljenja (kjer je treba rodilnik »mišljenja« vzeti kot stavčni subjekt in kot objekt). Jasno je tudi, da tu ne gre za katero koli mišljenje, ampak mi gre za *izvorno filozofsko mišljenje.* To je danes takšno, ki ni pod oblastjo tisočletja vladajočega razkola med *aisthesis* in *nóesis* in tudi ne pod oblastjo logike in določanja bivajočega. Filozofsko mišljenje, ki na koncu filozofije kot mišljenja biti bivajočega in torej kot metafizike po stvári sámi zasluži to ime, zapušča njeno tako zarisano obzorje. Seveda dobi s tem izvornejši smisel tudi *filia,* ljubezen in *tó sophón* v imenu filozofija. Toda obenem mi gre tudi za poezijo, ki ni več pod oblastjo estetike in le-tej temeljnega razkola med *aisthesis* in *nóesis* in se zato obenem rešuje izpod oblasti čutne upodobitve ideje (ki je tu ime za dovršeni najvišji način biti bivajočega) in izpod še hujše oblasti uprizarjanja ideologije ali svetovnega nazora (bodi nacionalnega, ali razrednega, ali »občečloveškega« v smislu humanizma, ali kakega religioznega, ali personalističnega, ali revolucionarnega in avantgardnega, ali kulturniškega). Gre za poezijo, katere izvir tudi ni suvereno ustvarjanje avtonomnega subjekta – genija – bodi iz nič, bodi iz lastne osebnosti ali kot »subjektivni« odraz »objektivne« človeške in/ali družbene »stvarnosti«, kar so, kot vemo, bile zmeraj le uprizoritve neke ideologije ali nekega svetovnega nazora in torej kič. Gre za poezijo, katere govorno delo ni zgolj citat koda. In ne nazadnje, ampak najprej: gre za sprostitev izvornega bistva človeka izpod oblasti bistva človeka kot subjektivitete racionalne živali, pod katero je doslej zgodovinsko bival kot *o-svojen* in torej *sproščen* zanj: po *zgodbi* začetka vanj zasnovan.

Izpod oblasti bistva človeka kot subjektivitete racionalne živali ne pelje nobena pot. Zato tudi iz začaranega kroga post-modernega pomenskega hrupa in tihote kot zgolj praznine tesnobnega dolgočasja ne pelje nobena pot do drugačnega bistva besede in govora, do drugačnega bistva tihote in z njo poezije in mišljenja. Treba je odskočiti. Odskok pa odskoči v negotovost, kjer odpovedo vsi pripomočki, veščine, triki, metode, logike, analogije, kažipoti in smerokazi, preiskave in analize in tehtnice in modeli in aparati znanosti racionalne živali. Tak odskok je prestopništvo etosa (ograje) navadnosti postmodernega bivanja. Ostaja le nekaj, kar je za svet današnjosti nekoristno, neuporabno in odveč: fenomen sam oz. govor fenomena – *fenomenologija.**

3. Snovanje tihote kot odnosnost pesnjenja in mišljenja

Če rečemo, da je človek *bitje,* ni v tem videti nič nenavadnega. Bitje navadno rečemo vsemu in vsakemu živemu, živečemu. Tudi človek je bitje. »Bitje« je znana, pogosto rabljena beseda slovenske govorice. Navadno menimo z njo človeka, žival, žuželko. Toda že če rečemo bitje rastlini, čutimo to kot nekako neprimerno. Popolnoma pa se nam upira, da bi rekli bitje npr. kamnu, ali luni, oblaku, vodi, zraku, zemlji, svetlobi, knjigi, sploh kateremu koli proizvodu dela, tehnike, stroju, aparatu, kateri koli stvari, čemur koli neživemu. Tudi družbi, državi, vojski ipd. ne moremo rêči »bitje«. Tako se najprej zdi, da se beseda »bitje« prilega kot neko splošno ime samorodnemu, individualiziranemu in samogibnemu živečemu, kamor navadno štejemo tudi človeka, ki ga pač navadno imamo tudi za neko posebno živeče (racionalna žival!).

Redkeje, le v filozofiji včasih, rabimo besedo »bitje« kot sinonim za besedo »bit« ali »bivanje«, vendar to zelo posebno rabo lahko zdaj zanemarimo.

Toda kaj pravzaprav pove beseda *»bitje«,* ko jo rečemo o živečem v prej naznačenem smislu? Je beseda »bitje« zgolj splošno ime za velik rod bivajočega, ne da bi ji ustrezalo kar koli, kar bi kakor koli pripadalo temu bivajočemu samemu? Ali pa z besedo *bitje* vendarle izrečemo nekaj o živečem samem, ne da bi to bila njegova splošna lastnost, ne da bi to bil njegov realni predikat? Beseda »bitje« ne pomeni življenja živečega, kajti življenje in bitje očitno ni isto, čeprav razlika ni na prvi pogled jasna; prav tako bitje ne pomeni npr. realnosti ali stvarskosti živečega. Kaj je torej pravzaprav tisto, kar imenujemo z besedo »bitje«, če to ni realni predikat na živem bivajočem, niti ni njegovo življenje, niti njegova stvarskost ali realnost? Videti je, da rečemo z besedo »bitje« po načinu *samosvojo bit* živega, ki je ni mogoče zamenjati z načinom biti česar koli drugega in mu zato tudi ne moremo rêči bitje. Beseda bitje o živem ne pove le to, da *je* (njegovo zgolj bit), ampak pove prav in samó za živeče sámo *njegov* samosvoj *način biti,* ki ga zajema, nosi, določa v njegovi celotni takšnosti z vsemi lastnostmi in obnašanji. Ta samosvojost načina biti živega pa ostaja pri tem nekako nejasna, se očitno ne pokaže zlahka. Pa tudi živo oz. živeče sámo ni pojasnjeno v svojem bistvu.

Bitje – skrivnostna beseda neke pradavne pozabljene modrosti.

Toda ali je samosvoja bit človeka in samosvoja bit živega, ki je žival oz. žuželka, ista, da bi lahko človeka, žival in žu-

* Glej o tem razširjeno besedilo avtorjevega predavanja »Ideologija in/ali fenomenologija« ob ustanovitvi fenomenološkega društva Slovenije.

želko enako imenovali bitje? Na to vprašanje je mogoč primeren odgovor le, če prej dojamemo in pojasnimo *bitje sámo kot táko.* Vendar ali se samosvoj način biti človeka, ki ga nosi *kot človeka,* ne razločuje tako rekoč z nepremostljivim prepadom od samosvojega načina biti živali in sploh vsega nečloveškega živega, ki ga nosi *kot živo?* Ali ne zgrešimo ravno to – ne že kar samoumevno – bistvo človeka, če ga imamo kakor koli le za posebno živeče med drugim posebnim živečim, če ga imamo za – bodi še tako posebno in obdarjeno – žival? Zato je več kot le vprašljivo, če rečemo človeku in živali bitje. Morda je prav dolgotrajna že habitualizirana navada jemanja človeka za racionalno žival kriva tudi za to, da kar brez misli rečemo danes tudi živali bitje. Prvinsko in bistveno je *bitje* le in edinole človeško. In beseda »bitje« imenuje človekov *način biti,* ki zajema vse, kar je človeku lastno kot človeku. Temeljni ustroj tega načina biti, ki ga imenujem *bitje,* se glede na njegov Kje in Kako kaže kot *prebivanje v svetu* – kot edinstven fenomen. Po tem ustroju je samo človek – in to bistveno – svetovno in zgodovinsko bitje. Žival ni svetovna, spada le v neko okolje, vendar ne na način prebivanja, ki je zgodovinsko. Zato živali ne moremo imenovati bitje, če to bitje mislimo v njegovi bistvenosti. Samosvojega načina biti živali mi zdaj ni mogoče obravnavati. Človeško bitje pa moram zdaj pojasniti predvsem glede na naše vprašanje odnosa poezije in mišljenja do tihote.

Človeško *bitje* se začne jasniti, če prisluhnemo tej besedi iz njenega izvora, v katerem se je zasnula in se nam zdaj tako rekoč na novo zasnavlja; in če glede na ta njen izvor zaslišimo njeno skrajno nenavadno iz-poved. Beseda »bitje« pove: BIT-JE. Pove, da BIT biva in se tako bivajoč razkriva, vtem ko prehaja v svoj JE. Vezaj nakazuje ta *prehod* in *pri-hod* biti v svojo razkritost, v svoj JE. Sam *pri-hod* je zmeraj edinstven in se vendar stalno izpolnjuje človeku na neki način. Pri-hod je bit sama v svojem »hodu« sem, k, pri- svoje razkritosti. Toda s pri-hodom biti se godi hkrati njen od-hod, se pravi lastno izmikanje v skritost. Bit sama je ta dvo-en hod svoje razkritosti. S svojim pri-hodom BIT do-prinese JE svoje razkritosti in tako biva ali *je* kot BIT. Bit tako zasnuje človeško bitje kot prebivajoče v svetu kot mesto svojega prehoda in prihoda. Od pri-hoda BITI do-prineseni JE lastne razkritosti se človeško izpolnjuje kot *prebivanje v svetu,* kar je enoten fenomen. Mesto prihoda biti ni kaka človekova »notranjost«, ampak ga »dela« zasnovano človeško bitje kot *prebivajoče* v svetu. Človeško bitje je *pristno le kot pri-stojno* in v tej pri-stojnosti pri-hodu biti poslušno. To je njegova pristna možnost in zato v človeški vsakdanjosti navadnega in najbolj pogostega načina prebivanja v svetu zmeraj možnost izjemnega, nevsakdanjega načina prebivanja v svetu. Šele takšno prebivanje je v pravem pomenu pri-bivanje: je kot pri-stojno *pristno.*

Že na historično daljnem, a bitnozgodovinsko blizkem začetku evropskega filozofskega mišljenja se srečamo z nenavadnim Parmenidovim izrekom: *ẽsti gar éinai,* JE namreč BIT. Torej ne, da le bivajoče *(tó ón) je* (ésti), ampak da bit (einai) *je.* Toda ta čudna zadeva se je nekako odtegnila. Obzorje nadaljnjega poteka filozofskega mišljenja zariše drugi Parmenidov znameniti izrek: *tó àutó noein èstin te kai èinai,* isto je mišljenje in bit (isto je misliti in biti). Kakor je pokazal Heidegger (Identität und Differenz), se je tudi izvorna zadeva *tega* izreka odtegnila, namreč ta, da mišljenje in bit sodita skupaj v *isto,* pri čemer je ostalo popolnoma nepojasnjeno in tudi ne vprašano *to isto,* v katerem sta in kako sta skupaj mišljenje in bit. Namesto tega pa se je zgodilo kot usodno napotilo to, da je misliti biti in je tako bit usodno prišla pod moč in oblast mišljenja v tistem njegovem bistvu, ki sem ga omenil v prvem razdelku tega besedila.

Kakšno zvezo ima moj poskus, da bi premislil človeško bitje kot BIT-JE, s Parmenidovima znamenitima izrekoma na začetku evropskega filozofskega mišljenja? Morda gre le za to zvezo, da s temi vprašanji *navezujemo* na tisti *zamik* zadeve Parmenidovih izrekov, ki ga filozofsko mišljenje odtlej naprej ni izrecno – tematično – mislilo. Vendar, če takšna navezava obstaja, potem zagotovo ni vnanja, ampak se vzpostavlja v stvari sami.

Omenil sem, da je način miselnega dojemanja stvari, v našem primeru človeškega bitja kot prebivajočega v svetu, fenomenologija. Ko pa gre za eksplikacijo ustrojnih potez tistega, kar imenujem *človeško bitje* kot BIT-JE, dobi fenomenologija poseben značaj in se imenuje *hermenevtika,* v kateri oz. s katero človeško bitje prihaja do samega sebe, vtem ko se izpove. Kajti človeško bitje sámo je v svoji biti hermenevtično. To pomeni, da mu bitno ustrojno pripada samo-razumevanje in ubesedena samorazlaga sebe kot svetovnega in v svetu prebivajočega. V izpeljavi razumevanja in razlage pa se izpolnjuje hermenevtika. Taka hermenevtika mora bit-je dognati do samega izvira, namreč do samega prehoda in pri-hoda BITI v svoj JE razkritosti. In prav za to mi zdaj gre, namreč z vprašanjem odnosa poezije in odnosa mišljenja do tihote in v njuni medsebojni odnosnosti.

V tem premisleku mi ni mogoče postopoma in izčrpno izpeljati hermenevtike človeškega bitja (tu zmeraj kot BIT-JE). Naj zato le od daleč in približno nakažem, za kaj mi *zdaj* gre. Poskusiti je treba hermenevtično pojasniti dva izjemno pomembna načina omenjenega prehoda in pri-hoda BITI v svoj JE razkritosti. To sta pesnjenje in mišljenje, ki sta v vprašanju naše teme. Gre za to, da pesnjenje sámo in da mišljenje sámo hermenevtično dojamemo iz pri-hoda BITI v svoj JE razkritosti, kot kar je v svetu prebivajoče človeško bitje, ki je le v svoji pristnosti in pri-stojnosti (namreč pri tem pri-hodu ali izviru) mesto ali kraj tega pri-hoda.

Pri-hod BITI v JE svoje razkritosti se godi v *snovanju in kot snovanje.* Snovanje pa je *od-nosnost* pesnjenja in mišljenja. Od-nosnost ne kot relacija ali razmerje, ampak kot tisto, kar drži in *nosi* pesnjenje in mišljenje kot njun izvor. Snovanje je tisto, ki zasnavlja *od-nosnost* pesnjenja in mišljenja, v katerem sta izvorno isto, vendar ne enako. Tako pesnjenje kakor tudi mišljenje se izpolnita kot *izpoved* in ta je oprta v njuni od-nosnosti v snovanju. V snovanju se snuje beseda biti v pri-hodu k svoji razkritosti. Nasnutek besede pri-hodne biti se godi kot klicanje tihote. Tihota je zbranost biti same v njeni pri-hodni od-vrnitvi k svoji razkritosti/resnici, ki zasnavlja človeško bit-je sámo v njegovem JE. *Klicanje* tihote kot njeno *znamenje* in *oglašanje* izpolnjuje in prežema snovanje in snuje *tihotno besedo biti* v njenem pri-hodu. Ta tihotna beseda biti prežame in prevzame od-nosnost pesnjenja in mišljenja v snovanju, ki – oba kot poslušno pri-stojna snovanju – sprejmeta to tihotno besedo kot *narek* svoje iz-povedi. Iz-poved pesnjenja in mišljenja je odmev tihotne besede biti, ki se iz-povedi le do-zdeva, ki ji sine ali bliskne, kot slutnja. To do-zdevno in slutenjsko tihotno besedo biti iz-poved posname kot svoj narek in se obenem znese nad njo vtem, ko spregovori, saj jo tako »ukine«. Kljub temu ostaja v iz-povedi odmev tihotne besede biti kot njeno *pomnjenje* in njen *sijaj.* V iz-povedi snovanja se godijo skupaj do-zdevanje, bliskanje oz. »sinjenje«, slutenje, posnemanje tihotne besede biti, znašanje nad njo, njeno odmevanje, sijanje in pomnjenje. Iz-poved je kot taka izvorna po svojem izvoru v tem snovanju, kajti le-temu pripada. Vsaka pristna iz-poved pesnjenja in mišljenja tako pomni in se tako znese in znaša nad do-zdevno, sluteno tihotno besedo biti, ki ji dolguje svoje sprejeto. In tihotna beseda biti se do-zdeva in sine kot klicanje tihote – kot njeno znamenje in oglašanje – v snovanju. Prav zato iz-poved nima nobene gotovosti in ostaja skoz in skoz nedokazljiva.

Izvor iz-povedi je v snovanju. Snovanje biva kot pri-hod BITI v JE svoje razkritosti in tako zasnavlja človeško bit-je. Pesnjenje in mišljenje sta tu poslušna nareku tihotne besede biti kot nasnutka klicanja tihote, ki prežema snovanje. Pesnjenje in mišljenje, posnemajoč sinulo, do-zdevno in sluteno tihotno besedo biti, poslušna njenemu nareku in sprejemajoč jo tako v svojo iz-poved, izrečeta to besedo, znašajoč se nad njo, v govorico kot pesem in kot misel – besedo. Toda pesnjenje in mišljenje bivata zmeraj že v neki govorjeni govorici. Besede že govorjene govorice tako rekoč po nekem izbirnem nareku in privlačnosti snujočega dogajanja nosita nazaj v njihov izvor, se pravi v *snovanje sámo,* da bi jih tu prežarila in presvetlila

pri-hodna bit, da bi se v žaru nasnute tihotne besede biti tako rekoč presnovale in pre-rekle po nji in jo ponesle z iz-povedjo kot še ne govorjeno govorico spet v govorjeno govorico. Tako so njune izpovedne besede, čeprav že zdavnaj govorjene, vsakikrat nove, mlade, sveže, nenavadne in zato tudi neizčrpno zgovorne. Kajti zdaj odmeva v njih tako rekoč »nova« bit, nova resnica. Tako se z besedami, prenovljenimi v snovanju, gradi, komponira od-govor iz-povedi. Zato pa so tudi tako v snovanju prenovljene besede, kot izrečene v navadno že govorjeno govorico, zaslišane tu *navadno* in tako deležne neznanskega nesporazuma. Ampak to je posebno tehtno vprašanje, ki ga moram zdaj pustiti ob strani. Za vpogled v bistvo snovanja je bilo potrebno opozoriti na to, da pesnjenje in mišljenje na naznačen način prinašata od tihotne besede biti v snovanju pritegnjene in izbrane že govorjene besede govorice nazaj v njihov izvor, v snovanje. Ta »stran« snovanja, da namreč izbira in izvorno *presnuje* »že od zdavnaj dane« ali izrečene besede žive govorice, je naravnost čudežna in v svoji tehtnosti še zdaleč ne izkušena.

Pri-hod BITI v svoj JE razkritosti, ki ga s tem prihodom šele do-prinese, se godi v snovanju kot klicanje tihote s svojim oglašanjem in znamenjem. To klicanje snuje tihotno besedo biti v snovanju in jo nosi od-nosnosti pesnjenja in mišljenja; snuje jo kot narek njune vsakič samosvoje iz-povedi. Zato iz-poved ni izraz genialne ustvarjalnosti subjekta, ampak je kot iz-poved oprta v snovanju kot svojem izviru in sprejema tu klicanje oglašanja in znamenja tihote kot svoj *narek*. To sprejemanje v snovanju je narek tihotne besede biti. Zato je iz-poved *od-govor* na narek tihotne besede biti. Beseda pesnjenja in beseda mišljenja je vsakikrat odvrnjena beseda. Je beseda, ki jo je dala beseda. Iz-poved je poslušna nareku tihotne besede v snovanju in je zato *odgovor na nagovor* do-zdete, snute tihotne besede, nad katero se znese. Tako se v snovanju godita izvrstna načina pri-hoda biti v JE svoje razkritosti, zasnavljajoč človeško BIT-JE. To sta pesnjenje in mišljenje, ki bitno pripadata pristni človeškosti. Snovanje je mesto *epifanije* biti kot *mogote*. In kot takšno je snovanje *od-nosnost* pesnjenja in mišljenja: kot tisto, kar ju drži pri sebi, odpušča od sebe ali sprošča in kar ju tako *nosi* (zato od-nosnost). Vse je izgubljeno, če vzamemo snovanje subjektivistično, kot káko »notranje« dogajanje v subjektivnosti, ali če dovolimo, da se nam tu skrivaj pritakne subjektivizem (tudi njegova druga stran: objektivizem). *Snovanje* je tisto Parmenidovo *isto (to àutó)*, kamor sodita ali slišita skupaj mišljenje in bit, vendar tako, da šele pri-hod biti zasnuje mišljenje sámo; zato in prav tako pa tudi pesnjenje in bit. Le tihota pa je v dvojnosti svojega *klicanja* – kot oglašanje in kot znamenje tihote – zbranost biti v njeni od-vrnitvi k pri-hodu v JE svoje razkritosti/resnice. Izpeta pesem iz-povedi pesnjenja in izrečena *misel* iz-povedi mišljenja sta samosvoji, iz svoje od-nosnosti izvorno sorodni *ustanovitvi* in *ustalitvi* te razkritosti/resnice biti v njima in z njima. Ustanovita se v *zemeljskosti* njune v govorici izrečene iz-povedi, v glasu, melodiji in ritmu svoje v govorico izrečene iz-povedne besede. *Tako se umestita v svetu, ki ga nosita.*

V snovanju biva od-nosnost pesnjenja in mišljenja, poezije in filozofije, ki sta sorodni le iz te njune odnosnosti v snovanju. Kot rečeno, ta *od-nosnost* ni zgolj káko vnanje in poznejše razmerje ali relacija med njima. Od-nosnost je tisto, kar ju drži pri sebi in skupaj v enem, kar ju odpušča iz sebe in sprošča v njuno vsakikrat samosvoje bistvo in kar ju *takó nosi*. Obenem ta snovanju lastna od-nosnost nosi tudi odnos pesnjenja in odnos mišljenja do tihote, katere klicanje kot znamenje in oglašanje snuje tihotno besedo biti. Kajti *tihota* je *zbranost biti* same v njeni od-vrnitvi k pri-hodu v JE svoje razkritosti in se ta pri-hod godi kot snovanje.

Da je tihota skrajno daleč od zgolj tišine kot negativnosti praznine, odsotnosti bivajočega (njegov NI-č), neznosnega dolgočasja, je z jasnitvijo bistva tihote vse bolj očitno. Kajti tišina kot odsotnost in manjkanje pomenskega hrupa post-modernosti in kot ontična praznina leži kot moreče zagrinjalo pred tihoto kot zbranostjo biti za njen pri-hod. Tihota je zbranost najvišje in najgloblje vzgibanosti, ki prežema vse snovanje. V tišini pa in v njenem neznosnem dolgočasju prav tako kakor v nji nasprotnem pomenskem hrupu post-modernosti biva človeško bitje nepristno in nepristojno, namreč ni pri-stojno tihoti in zato tudi ni poslušno njenemu klicanju kot njenemu znamenju in oglašanju. To pomeni, da ni poslušno snuti tihotni besedi biti. Taki nepristojnosti bitja ustreza navadni vsakdanjostni način njegovega prebivanja v svetu. Pri-stojnosti človeškega bitja tihoti in poslušnosti njenemu klicanju ustreza *pristni*, tj. ograjo *(ethos)* post-moderne vsakdanjosti in navadnosti prekoračujoči, prestopniški in zato izjemni način prebivanja človeškega bitja v svetu: nevarni, nezavarovani, mogoti (biti) izpostavljeni način prebivanja. V njem smo le izjemoma. Jasno je obenem, da tu ne gre za kake »razredne« razlike med ljudmi. Le takšno pristno in pri-stojno človeško bitje zmore pesniti in misliti v od-nosnosti snovanja. Tišina pa je še bolj neprijetna zato, ker v nji nemo in nedojeto grozi strah pred izgubo, zlomom, zrušenjem ethosa (ograje) vse navajene varnosti človekovega vsakdanjega prebivanja v svetu in njegovem današnjem stopnjujočem se in vseobvladujočem post-modernem pomenskem hrupu. Takšen vdor varnosti neogibno grozi na prepihu biti – v tihoti. Na naznačen način se dotikata, v taki »zvezi« sta tišina in tihota. Tišina je zagrinjalo tihote, kakor je postmoderni pomenski hrup njen zatiralec. Njun dotik je kot blisk. Kajti le v pristni poslušnosti tihoti se šele zares tudi zasliši, *kaj pravzaprav govori ves pomenski hrup post-modernosti* in kaj je tišina kot njegovo zgolj manjkanje in NI-č vse bolj brezbistvenega bivajočega. Le v poslušnosti tihoti lahko zaslišimo tihotno besedo *biti* tega Ni-čevega pomenskega hrupa post-modernosti kot njegove ne-biti, odtegnjene in vzkratene biti. Ravno vzkratenost in zatrtost lastne biti, kot njegova paradoksalna ne-bit je tisto, kar dela ves pomenski hrup post-modernosti za to, kar je. V njem in z njim se brezglasno oglaša grozeči naraščajoči temni oblak nad človeštvom, ki pripravlja nevihto biti. Ta oblak je bit sama kot ne-bit (kot nič! nihilizma). Je to že neko klicanje in znamenje tihote vsega post-modernega pomenskega hrupa?

Človeško bitje, ki je pristno in pri-stojno klicanju tihote v svojem takem – izjemnem – prebivanju v svetu, se čuti v *od-vratnosti* nasproti vsemu pomenskemu hrupu post-modernosti. Dokler nam je odvraten le ta pomenski hrup in mu skušamo ubežati v tišino – spet od-vratno –, še nismo sami v tisti od-vratnosti, ki je od-vrnitev k poslušnosti tihoti. Šele v od-vratnosti kot takšni od-vrnitvi lahko zaslišimo (zaslutimo, nam sine, se nam do-zdi) tisto težko tihotno besedo biti vsega post-modernega pomenskega hrupa.

Snovanje snuje po klicanju kot znamenju in oglašanju tihote snutek tihotne besede biti kot nareka iz-povedi pesnjenja in mišljenja v njuni od-nosnosti. Iz-poved se poslušno prilega tihotni besedi biti kot *nareku* in ga posnema. Toda iz-poved mora – poslušna nareku – spregovoriti sebe v govorico. Pesnjenje in mišljenje, vsako po svoje, spregovorita svojo iz-poved v še ne govorjeno govorico in jo tako tvegano spregorita v že govorjeno govorico. Ta jo sprejme (pogosto ali navadno z oklevanjem in odporom), hrani in varuje. Iz-poved, ki navira v snovanju kot od-nosnosti pesnjenja in mišljenja, se godi kot od-govor na narek tihotne besede biti v snovanju. In ta od-govor spregovori kot pesem ali misel še ne govorjeno govorico v govorjeno govorico in jo tako obdari. Vsaka pristna iz-poved spregovori še nikoli dotlej govorjeno govorico in obdari z njo govorjeno govorico. To se godi tudi tako, da pusti v snovanju presnovati besede že govorjene govorice. Pri tem ne gre za originalnost genialnega avtorja kot suverenega avtonomnega ustvarjalca in jezikotvorca. Gre marveč za *zgodbo* resnice/razkritosti biti same, ki zasnavlja ne le pesem in misel, ne le govorico, ampak človeško bitje sámo v njegovem svetovnozgodovinskem prebivanju, ki ga pokliče v svoje snovanje. V snovanju se srečata in spadata skupaj pri-hodna bit in človek. Snovanje je tisto *isto*, v katerem sodita skupaj v eno bit in človek kot BIT-JE. V snovanju oprta, od tihotne besede pri-hodne biti narekovana iz-poved pesnjenja in mišljenja je TAKO izvirna po

svojem izvoru. V nji in z njo pride človeško BIT-JE do samega sebe in izpolni tako svojo hermenevtičnost. In kot tako pri sebi je bitje obenem v razkritosti/resnici svojega *prebivanja* v svetu kot svetovnozgodovinskega. Iz-poved zato – če je tako izvirna – ni káko samorazgaljanje genialnega subjekta in njegovih razmerij ipd. pred javnostjo ali tudi le v lirski pesmi. Iz-poved ni razgaljanje česa skritega, intimno osebnega in zasebnega doživljaja in subjektivne osebne nastrojenosti in njegovega »razmerja« s »svetom«, ki se izrazi v neki jezikovni obliki in uporablja pri tem že kar obstoječi jezik kot sredstvo, ki ga morda zdaj še inventivno nekoliko »inovira« s semiotično-semantičnimi inovacijami. Iz-poved je vedno odgovor na nagovor tihotne besede v snovanju; je bistveno *odvrnjena* beseda na tihotno besedo, kakor se je nasnovala in sinila v snovanju. Iz-poved to v snovanju sluteno in snuto besedo svojega nareka poslušno podaja v skladbo svojega odgovora, jo tako reče v govorico, se obenem s tem znese nad njo, vendar le zato, da bi govorica kljub temu *pomnila* svoj izvor: tihotno besedo biti v snovanju. Vse pesnjenje in vse mišljenje je tako v vsaki svoji iz-povedi *pomnjenje* tihotne besede biti. Pomnjenje tako bistveno pripada snovanju kot od-nosnosti poezije in mišljenja in zato brez pomnjenja ni ne pesnjenja ne mišljenja. *Mnemosyne,* boginja pomnjenja, je boginja vsega snovanja. Pomnjenje je zato bitno drugačno od danes edino znanega in priznanegą spomina: kot subjektivne zmožnosti za skladiščenje doživetij in podatkov, kot kake tehnične »banke podatkov«, nepogrešljive pri preračunavanju in obdelavi teh in vsakršnih podatkov, kar velja v dobi informatike za mišljenje. Zato seveda ni nikomur nič čudnega, če danes informacijski stroj »misli«; in tudi ni nič čudnega, če post-moderni človek razlaga, da misli tako, kakor misli tehnični stroj, preiskuje tako človeške možgane in na tej podlagi načrtuje stroje za »umetno inteligenco«, stroje za sestavljanje pesmi, za risanje umetniških grafik, za komponiranje glasbe, za vsakršno programiranje in produciranje itd., vse v divjem ritmu post-modernega pomenskega hrupa.

Glede na naznačeno bistvo iz-povedi mišljenja in pesnjenja je mogoče odgovoriti tudi na naslednje vprašanje: Ali današnje znanosti in stroke tudi izvirajo v snovanju in je zato iz-poveden tudi njihov govor? Da nobena znanost in nobena stroka današnjosti ni pesnjenje in zato tudi ne moremo govoriti o pesniški izpovedi, je očitno. Očitno pa je tudi, da nobena stroka in nobena znanost današnjosti ni filozofsko mišljenje, kakor sem ga na začetku naznačil kot fenomenologijo. Delo znanosti ni *pomnjenje* biti in se tudi ne godi samo zavoljo pomnjenja pa tudi ne *sijaj* njene razkritosti/resnice – lepota. Toda ali smemo zato že rêči, da znanost na noben način ne pripada snovanju? Res je, da znanost sama ne ve za svoj bitni izvor kot znanost, ker je to sploh zunaj obzorja njenih vprašanj kot znanosti. Zato znanost ne ve, da je *zasnovana* z neko *zgodbo* začetka razkritosti biti v homerski Grčiji, da je torej izšla iz tega začetnega snovanja in se rešila iz njegove negotovosti v svojo preračunljivo – matematično – gotovost in pri tem ostala brezpogojno poslušna nekemu ukazu razkrivanja bivajočega. Njeno razkrivanje bivajočega ima značaj produkcije na način izzivanja. Današnja znanost je od izziva izzvano izzivanje bivajočega kot razpoložljivega za vsakršno razpolaganje. Njena dovršena forma pri tem je informatična kibernetika. Sam *izziv* (ukaz) njene izzvanosti in vsega njenega izzivanja (kot načina produkcije) ostaja znanosti docela izmaknjen. Znanost ni bistvena vednost, ni bistveno človeško spoznanje, ampak je tehnika. Izziv, ki mu je brez vednosti in zato tudi brez vsake možne distance pokorna znanost, prihaja iz istega izvora kot narek iz-povedi pesnjenja in mišljenja, vendar je znanstveno izzivanje bivajočega kot razpoložljivega zavoljo razpolaganja skrajno daleč od iz-povedi pesnjenja in mišljenja samo in edinole zavoljo pomnjenja in sijanja razkritosti/resnice biti v pesmi in misli. Znanost kot znanost zato tudi nikdar ni mišljenje, ker je zanjo odnos do tihote nebistven; znanost ne misli. Zato v zvezi z njo ne moremo govoriti ne o snovanju ne o iz-povedi. Toda ravno to, da znanost ne misli, če mišljenje izvira bistveno iz snovanja, dela znanost

učinkovito v njenem izzivanju bivajočega.

Pomnjenje tihotne besede biti v snovanju je le en način njene razkritosti. Kajti tihotna beseda biti kot nasnutek klicanja tihote *sine* v snovanju in kot *sij biti* obsije in presvetli iz-povedi pesnjenja njene v pesem izpete besede in se tako kot odsev umesti v pesnitvi. Tihotna beseda biti sine v snovanju kot *razsvetljenje* in osvetli pot iz-povedi pesnjenja in mišljenja. Sijaj pesnitve je odsev sija biti v snovanju. Ta, sij biti odsevajoči, *sijaj* pesnitve, v kateri prihaja bit v svojo razkritost/resnico, je izvorno, iz snovanja mišljena *phantasía* pesnitve. Samo v nji je njena *lepota.* Lepota pesnitve je sijaj v nji odsevajočega sija biti: *phantasía.* Phantasía je božanska, je sijaj sijočega, ki so mu stari Grki rekli *Phoibos,* Sijoči, Apolon, bog muz in ga imeli v najvišjih časteh. Njegov sijaj je phantasia. Zato izvorno mišljena fantazija ni kaka subjektivna zmožnost originalnega kombiniranja.

Mišljenje je zavezano *pomnjenju,* pesnjenje je zavezano *fantaziji kot lepoti.* Ampak v snovanju kot od-nosnosti mišljenja in pesnjenja sta *pomnjenje* in *phantasia/lepota – isto.* Fantazija izvorno ni kaka posebna subjektivna zmožnost in moč suverenega ustvarjalca pesmi kot subjekta – genija. Fantazija je epifanija biti same, ki *odseva* v pesmi kot njen sijaj: lepota. Ta sijaj je lepota, v katerem se kot v svojem odsevu razkriva bit. Pesnik je zato tisti, ki se izroči in prepusti tej izvorni fantaziji.

Mišljenje in pesnjenje v svoji iz-povedi od-govorita klicanju in sevanju tihote v snovanju in bivata samó in edinole zavoljo *pomnjenja in zavoljo sijaja* razkritosti/resnice BITI v pesmi in misli. To se godi v snovanju kot njuni od-nosnosti; tako se godi zgodba pri-hoda BITI v JE svoje razkritosti, zasnavljajoč tako človeško *bit-je.*

Tihoti pripada samota, ki ni osamljenost in tudi ne vase zaprtost subjekta. Samota pripada pesmi in pripada misli kot njuna samoobsebnost, ki odbija od sebe vsako redukcijsko razlago, njene primerjave, preračunavanje vplivov ipd. Samota je obenem mir vedrine, ki izvira v hvaležnosti snovanja. Ni ne pristnosti ne pri-stojnosti in poslušnosti človeškega bitja v snovanju – brez samote v tihoti.

Naj ponovno opozorim, da snovanje ni kaj subjektivnega, niti ni kaka dejavnost človeka samega kot suverenega subjekta. Snovanje je izjemni način prehoda in pri-hoda BITI v JE svoje razkritosti, ki si jo s tem zasnavlja kot človeško *bit-je* in je to bit-je v svojem prebivanju pristno in pri-stojno temu pri-hodu BITI – torej sámo v snovanju kot od-nosnosti svojega pesnjenja in mišljenja. Mesto snovanja ni v človeški glavi ali možganih, mesto snovanja je *tako pri-stojno prebivajoče bit-je,* torej človeška *duša,* če jo dojamemo kot BIT-JE človeka.

Prav zato, ker govorica iz-povedi izvira v snovanju tihote, je klicanje tihote kot njeno znamenje in oglašanje *bistvo govorice.* Izvorno bistvo govorice ni niti izraz in s tem sredstvo sporočanja, sporazumevanja oz. komunikacije, niti ni sredstvo za prenos informacij, niti ni kak sistem označevalca. Vse to so tehnične opredelitve bistva govorice in tako rekoč brezpogojno obvladujejo post-modernost. Izvorno bistvo govorice je klicanje tihote – kot znamenje in oglašanje tihote. Prav zato je pesnjenje in je mišljenje (*kot filozofsko mišljenje* na koncu filozofije kot metafizike) glede na svoj izvor v snovanju na naznačen način »jezikotvorno«: govorica je po svojem izvornem bistvu dar pesnjenja in mišljenja – njenih davnih in pozabljenih snovalcev.

Morda je zdaj razumljivejša tudi nuja rabe besed tišina in tihota. Tišina imenuje zgolj ontično praznino, NI-č brezbistvenega (ker brezbitnega) bivajočega post-modernosti. Tihota imenuje zbranost biti same; znamenje in oglašanje sta njeno klicanje. Beseda tihota je tako izbrana. Posebej pa je treba omeniti, da ne gre za prav nobeno samovoljo, ko imenujem zbranost biti same – tihota. Kajti bit sama v svojem pri-hodu k nji pri-stojnemu in po njenem pri-hodu zasnovanemu človeškemu bitju, po čemer je BIT-JE, je lahko zbrana le v tihoti in kot tihota. Kolikor globlja je tihota, toliko zbranejša je bit sama, toliko bolj snujoče je snovanje in toliko bolj izvorna je iz-poved pesnjenja in mišljenja v njuni od-nosnosti v snovanju.

Kako se godi klicanje tihote, kaj je njeno znamenje in oglašanje? Klicanje tihote kliče človeško bitje, se mu oglaša, mu daje znamenja. Kliče človeka k tihoti, mu daje znamenje napotitve k pri-stojnosti in poslušnosti klicanju tihote kot zbranosti BITI za njen pri-hod. Znamenje, ki ga omenjam, je skrajno daleč od vsakega znaka ali označevanja. Klicanje tihote kot znamenje in oglašanje ni kaj določnega, ne pripada čemur koli bivajočemu kot kaka njegova lastnost ali realni predikat. Zato tudi nima kakega posebnega mesta v prostoru in tudi ne smeri. Znamenje tihote je neka zganitev biti same, ki se človeka kot bitje dotakne v celotnem stanju njegovega prebivanja v svetu in ga zgane, upoti k svoji besedi biti. V tihoti se zgane bit človeškega bitja kot klicanje in upotitev k sebi, torej k tihoti. Tak klic tihote lahko zadene človeško bitje kot blisk in grom, ki zamaje vse njegovo navajeno prebivanje v svetu. Znamenje tihote nasnuje in sine tihotno besedo biti, ki vabi in napoti in sune. Kam? V snovanje, da bi se tu pristnemu in pri-stojnemu človeškemu bitju nasnovala kot narek iz-povedi v od-govoru pesnjenja in mišljenja, da bi govorica njune iz-povedi pomnila tihotno besedo biti, ali da bi sijala njena razkritost v bivajočem. Klicanje tihote kot v pri-hod zbrane biti lahko sine v tihotno besedo biti kot nenadno razsvetljenje, ki prežari, presvetli in tako presnuje vse »že dane« besede, ki jih pesnjenje in mišljenje, sledeč nareku snovanja, prinašata v snovanje kot njihov izvor. Po taki presvetlitvi odsevajo zdaj drugačno, še ne govorjeno resnico biti; ta odmeva v njih kot pomnjenje nanjo. Toda s takim presnovanjem in presvetljenjem besed z novim sijem biti se tedaj VSE – bivajoče v celoti – na novo osmisli. Tako da zgodovinski *svet* prebivanja človeškega bitja postane mahoma drugačna celota pomenskosti. Kajti v snovanju s sijem biti presvetljene in ta sij odsevajoče besede iz-povedi pesnjenja in mišljenja se umeščajo v svet, ki ga same prinašajo in otvarjajo. In svet je pomenskost sama. Zgodovinski svet prebivanja človeškega bitja postane mahoma celota drugačne pomenskosti onkraj vse navajenosti. Ta pomenskost, ki jo nosi tihotna beseda biti same, se zasnuje v snovanju kot narek neskončne, se pravi nikoli izčrpane izpovedi mišljenja ali upesnjenosti v pesnjenju. Znamenja in oglašanja tihote, njeno klicanje v snovanju, ki snuje in sine tihotno besedo biti, zmeraj bolj poglablja iz-poved, ta je zmeraj bolj poslušna njenemu *nareku,* zmeraj bolj prilagodljivo in prožno in gibko ga sklada v skladbo svojega od-govora, ki ga izreka v govorico. Tihota se poglablja, njeno klicanje postaja razločnejše, govorica iz-povedi čistejša v svoji poslušnosti nareku. Tako se odvija zgodba razkritosti/resnice biti svetovnozgodovinskega prebivanja človeškega bitja. Tako vstaja neka zgodovinska človeškost. Klicanje tihote kliče človeško BIT-JE vedno k lastni pristnosti in pristojnosti in poslušnosti prehodu in pri-hodu BITI same v JE svoje razkritosti, kar se godi v snovanju kot od-nosnosti pesnjenja in mišljenja.

Klicanje tihote je oglašanje in znamenje tiste bitne sredine prebivanja človeškega bitja, kjer se strnejo in držijo skupaj razhajajoči se svet in zemlja, božansko in človeško in so v sredini svoje sopripadnosti človekova domovina. Odvrnjena beseda iz-povedi filozofskega mišljenja in poezije po svojem glasu, njegovi melodiji in ritmu pripada domovini, pripada zemlji in svetu, človeškemu in božjemu, *zbirajoč* in *držeč* jih skupaj. Izrečena iz-poved pesnjenja in mišljenja se tako umešča v svetu, ki ga sama šele doprinese v razkritost. Torej nikakor ni tako, da že kar obstajata kdove kje svet in domovina, v katero pesem in misel padeta kot v káko že vnaprej dano vrečo. Nasprotno, s tem ko se iz-poved izreče v govorico kot pesem in kot misel, šele ustanovi svet oziroma domovino prebivanja človeškega bitja, saj tako šele zbere in drži skupaj svet in zemljo, božansko in človeško, kajti le v zbranosti teh biva domovina. Tako se svet prebivanja – domovina – snuje v tihoti in iz nje. Šele to je svet prebivanja in v njem, ki ga sama ustanovita, se umestita pesem pesnjenja in misel mišljenja, sama bitno ozemljena po glasu svoje besede, ki je glas zemlje in tako šele glas domovine. Zato je pesem in je misel kot izrečena iz-poved pesnjenja in mišljenja po svojem bistvu neprevedljiva v drugi jezik. Glas njune izrečene besede je zemeljski: je nerazložljiv, ireduktibilen, nerazklenjiv – kot zemlja. Ta glas zarisuje zemeljski – zemski – krog sveta svojega ljudstva, ki govori nekoč izrečeno besedo/govorico iz-povedi pesnjenja in mišljenja pesnikov in mislecev tega ljudstva. Le tisto, kar izvira iz snovanja, podarja temu ljudstvu svetovnost in zgodovinskost njegovega prebivanja in ga dela svetovnozgodovinskega. Toda le v tisti meri, v kateri je to ljudstvo dostojno svojih pesnikov in mislecev – in seveda drugih snovalcev – kolikor so takšni, poslušni klicanju tihote, vstali v njem in se tako izročili prepihu ali celo viharju pri-hodne biti. Iz snovanja, kakor sem ga le od daleč in v grobem nakazal, se s pesnjenjem in mišljenjem – in morda še kakó – pri-godi človeškemu bitju in zato zmeraj nekemu ljudstvu zgodba svetovne zgodovine. In če je državotvorno dejanje kakega ljudstva udejanjenje njegove svetovnozgodovinske resnice/razkritosti, potem izvira tudi to dejanje v snovanju. Toda za to dejanje je potreben državnik, ki je oprt v snovanju in poslušen njegovemu tihotnemu *u-kazu.* Je že vstal takšen v slovenskem ljudstvu? Morda je v tem naša slovenska, še ne polno izkušena, današnja politična težava in nuja?! Še vedno čakamo na svojega državnika, ki bo zasnoval slovensko državo in sprostil to ljudstvo svobodi njegove razkrite biti in njenih možnosti.

Ampak naša tema zdaj je pesnjenje in mišljenje kot ustvarjanje v mediju besede oz. govorice iz svoje od-nosnosti v snovanju. Posebej moram zdaj poudariti, da imam tu v prvi vrsti pred očmi poezijo in mišljenje v najvišjem in najglobljem smislu, v njuni *klasičnosti* (ne zgolj v smislu stilskih klasifikacij), ki je usodna za prebivanje ljudstva in ljudstev zahodnega človeštva, ki mu – vsakemu ljudstvu svoja – odmerja njegovo epohalnost in ki je v svoji izvorni iz-povedi neizčrpen vir izobrazbe, kulture, norma in mera plemenitosti in navadnosti, védenja in nevednosti, visokega in nizkega, velikega in majhnega, tragičnega in komičnega, človeškega in božanskega, svetega in profanega, možnega in nemožnega, resnice in neresnice, hvaležnosti in...

Doslej sem omenjal pesnjenje in mišljenje (kot *filozofsko* na koncu dosedanje filozofije) vedno skupaj kot izvorno isto. Toda izvorna istost ne pomeni enakosti njune iz-povedi v pesmi in v misli. Pesem in misel sta si po svojem izvoru sorodni, kljub temu je med njima nepremostljiv razloček, ki ne dovoljuje mešanja, čeprav kliče k pogovoru med njima. Toda tak pogovor mora sam biti izvoren, tj. mora potekati skozi snovanje v tihoti. Ta razloček sem že omenil in ga zdaj lahko le ponovim. V misli se umesti razkritost/resnica biti in biva tu – v svojem svetu – kot *pomnjenje* v snovanju nasnovane tihotne besede biti. Takšno pomnjenje nosi *pojmovanje,* ki ni določeno tradicijsko. Toda samo v pesnitvi sije ta razkritost biti kot tisti *sijaj,* ki mu pravimo *lepota.* Ta je odsev sija biti same. In pristnost človeškega *bitja* kot BIT-JE v njegovi pesniški iz-povedi je le tu dovršena. Kajti tu se iz-pove bit-je v svoji nezvedljivi enkratnosti in neponovljivosti, – a kljub temu kot bit-je človeškosti.

Razloček pesnjenja in (filozofskega) mišljenja v njuni so-rodnosti ter snujoči pogovor med njima je tema za poseben premislek.

Kako je zdaj z našo temo: poezija in tišina? Pričujoči premislek te teme je nekako dvojen. To dvojnost zaznamujeta besedi tišina in tihota. Vprašanje je, ali ta dvojnost premisleka izhaja iz dvojnosti, tako rekoč iz dveh ločenih zadev, ali pa oboje spada skupaj, je v zvezi, ki jo je treba pokazati! To je vprašanje: V kakšni zvezi sta navadna vsakdanjost *postmodernosti* prebivanja človeškega bitja v svetu in pristno, pri-hodni biti pri-stojno, izjemno in zato prestopniško prebivanje človeškega bitja v svetu postmodernosti? Torej tisto prebivanje, ki ga izpolnjuje snovanje v tihoti. To vprašanje sega čez okvir naše teme.

Dosedanji premislek je tudi nakazal, da je in kako je odnos poezije do tihote bistven. Brez takega »odnosa« do tihote ni snovanja in zato tudi ne od-nosnosti poezije in mišljenja. Obenem se je pokazalo, da tak premislek ne bi bil mogoč brez nekega mišljenja, za katerega je odnos do tihote prav tako bistven. Premislek odnosnosti obojega v snovanju je nakazal,

da niti pesnjenje niti mišljenje nista suvereni dejavnosti avtonomnega subjekta – genija –, ampak da je govor njune izpovedi izvorno bistveno od-govor na nagovor biti same in da je tu odnos do tihote bistven. To pa zamaje celotno veliko evropsko izročilo razlage pesnjenja in mišljenja v obzorju razkola (ali njune dialektične enotnosti) med *disthesis* in *nóesis*. Zamaje se oblasti estetike podrejeno bistvo poezije, ki se izpolnjuje kot sijanje ideje, z vsem, kar to potegne za sabo in na kar sem opozoril. Zamaje pa se tudi bistvo mišljenja kot podrejenega oblasti logike, z vsem, kar to potegne za sabo na polju mišljenja in na kar sem tudi opozoril. Zastavlja se vprašanje: Ali oblast estetskega nad poezijo *je ali ni* določala tudi sámo pesnjenje oz. pesniško ustvarjanje in s tem tudi tako ustvarjena dela – same pesnitve? Je bila ali je še oblast estetike nad estetsko produkcijo zgolj nekaj poeziji vnanjega, kar se nje same in njenih del ni tikalo? Ali pa je bila poezija sama pod njeno oblastjo z njo aficirana? Je bilo in je morda še oboje? Kako zdaj to premisliti?

Na drugi strani vemo, da je oblasti logike podrejeno mišljenje bistveno sodoločalo filozofsko mišljenje velikega evropskega izročila in njegova dela. Po več kot analogiji z mišljenjem je videti, da je bilo tudi pesnjenje pod oblastjo estetike kot estetska produkcija pod njenim vplivom. Se pravi, da se je – in se mogoče še – v njima izkazuje moč bistva človeka kot subjektivitete čutno-racionalne živali. Toda mogoče je, da se je pri tem obema njun bitni izvor v snovanju le izmaknil in kot tako izmaknjen na nenavaden način odmeval v njunih besedilih: kot neko manjkanje?

Gornja vprašanja morajo zdaj ostati odprta. Odgovoriti pa bi bilo nanje stvari sami primerno mogoče le v snujočem pogovoru z izročilom pesnjenja in mišljenja.

Posebno, za nas še posebej tehtno in z gornjimi povezano vprašanje je, kako je z našo današnjo in sploh vso slovensko poezijo? Je ta še vedno podvržena oblasti razkola *aisthesis* in *nóesis?* So zato poetska dela še vedno čutno sijanje ideje, ki se dovrši v zgolj še (»čutno«) uprizarjanje že katere ideologije in postaja tako plen vse bolj divje in tudi pri nas zelo razvejane in razvite ideologikritike? Kako je glede na naznačeno usodno klasičnost poezije in mišljenja z našo poezijo, ki je svetovnozgodovinska po tem, da prinaša in otvarja zgodovinski svet slovenstva, v katerega se umešča? Tudi to vprašanje mora ostati zdaj odprto, saj zahteva poseben miselno izvoren, torej v snovanju izvirajoč pogovor z deli slovenske poezije. Mogoče je o tem zdaj dati le neki *bistven namig,* ki prihaja iz same slovenske poezije našega časa in daje neko zavezujoče *napotilo.*

Po svoji najgloblji, iz snovanja izvirajoči izkušnji poezije v našem času in svetu je pesnik Kocbek na vrhuncu svoje pesniške zrelosti imenoval poezijo *nevesta v črnem:* pozabljena, ponižana, nema, nora in blazna, zasmehovana, zapuščena, žalujoča, ne da bi več vedela za čim ali kom. Bilo bi zelo površno, če bi to »metaforo« razlagali kot nekakšen odraz našega družbenega, kulturnopolitičnega, dehumaniziranega razkrajajočega stanja, v katerem ni nikomur več mar za poezijo in je zato, reva, potisnjena v takšno žalostno bedo, neplodnost in životarjenje. Zdi se, da nas k taki razlagi slovenske poezije napeljujejo že Prešernove pesmi, v katerih je pel o sila neugodnih zgodovinskih razmerah Slovencev in »Slovenščne cele« za razcvet poezij, ki da jih je še posebej zatrla lastna nevračana, brezodmevna ljubezen. Tudi pri Cankarju se srečamo s podobnimi metaforami. Slovenska poezija naj bi trpela bolečino pomanjkanja zaradi neizpolnjenega Slovenstva. Kakor da bi se poezija razcvela šele v polnem stanju sreče »Slovenščne cele« in iz uresničene lastne ljubezenske sreče!? In kakor da bi šele rešitev problemov slovenske družbe, države in kulture ter razcvet slovenske humanosti, izpolnitev Slovenstva itd., obenem pa tudi razcvet sreče v ljubezni vsakega Slovenca itd., tudi poezijo spremenil v srečno in lepó pojočo belo nevesto; veliko belo krizantemo na prsih bogatega in srečnega Slovenca.

Take razlage poezije so očitno smešne. To pa zato, ker so plitke, vnanje in – vsiljive v svoji zgrešenosti.

Vprašanje je: Kako je pravzaprav s poezijo kot nevesto v črnem? Predvsem metafora o poeziji kot nevesti v črnem ne govori o kaki vnanji relaciji ali razmerju že dane in nastale poezije do česar koli zunaj nje, kar jo dela za tako žalujočo in osirotelo. Poezija, pesem poezije, je po svoji biti samoobsebna. Metafora *nevesta v črnem* govori nekaj bistvenega o poeziji sami. Nevesta v črnem, to je nevesta svojega mrtvega, pogubljenega ženina. Poezija kot nevesta v črnem je poezija nekega svojega lastnega bistvenega manka, neke svoje lastne izgube. To izgubo oz. njen »notranji« manko nakazuje njen neimenovani mrtvi ženin, saj je ona le po njem nevesta v črnem. Kdo je ta mrtvi in izgubljeni, da njegova izguba tako bistveno osiromaši poezijo sámo in je njena neizmerna bolečina izgube? Kaj je tisto, kar govori pesniška (prešernovska) metafora o brezodmevni, nevračani ljubezni, če jo potegnemo iz in odrešimo banalnih razlag s pomočjo že do pretiravanja razgovoričenih Prešernovih »realnih« meščanskih ljubezenskih dogodivščin z Julijo in drugimi ljubljanskimi puncami? Je mrtvi ženin poezije morda neuresničeni slovenski narod? Je to morda mrtvi slovenski človek? Ali ni pravi in edini ženin poezije njen sijajni in sijoči bog: Phoibos Apolon – Sijoči? Njegova smrt ali izguba naredi poezijo za žalujočo, od bolečine te izgube blazno in onemelo nevesto v črnem.

Ampak kaj ima Apolon, veliki in sijajni bog muz starih Grkov, opraviti z današnjo slovensko poezijo? *Nič,* kajti bog Apolon nevrnljivo pripada starogrškemu svetu. *Vse,* če ga izkusimo kot ime za tisto, kar podarja poeziji njen sijaj – lepoto –, njeno izvorno fantazijo; in če je lepota sijaj razkrite biti same. To pa se je v našem premisleku pokazalo kot epifanija biti: kot razkritost/resnica biti same v snovanju kot tihotnem prehodu in prihodu BITI v JE svoje razkritosti, ki zasnavlja človeško bitje sámo. Pesnik Kocbek je pesniško zaslutil bit slovenske poezije in je to slutnjo njene biti izpovedal z besedo »nevesta v črnem«, ki to je po »smrti« ali izgubi svojega Sijočega, boga Apolona. »Nevesta v črnem«: Ta beseda odseva izgubo sijaja poezije, v nji odmeva nemost oz. izguba besede biti. Ta beseda, namreč nevesta v črnem, pomeni *odtegnitev* razkritosti biti same in s tem imenuje obubožano in opustelo poetsko dogajanje nedogajanja poezije v pri-hodu neprihoda BITI (in z njo mračitve slovenskega sveta, domovine, slovenskega človeškega bitja kot BIT-JE). Ta beseda imenuje dogajanje poezije odtegnjene, umanjkane, izgubljene fantazije, ki jo nadomešča subjektivna domiselnost in poljubnost. In to svojo, v snovanju do-zdeto izkušnjo bistva današnje poezije je pesnik izpovedal v pesniški besedi »nevesta v črnem«. Tej besedi moramo pustiti spregovoriti iz njene izvorne tihote. Ta beseda je pesniku Kocbeku v snovanju zasijala in zapela, začul jo je kot zadeto, dobro posnemajočo narek v snovanju, ne da bi razmišljal o nji na način mišljenja. Namigu, ki nam ga daje ta beseda o poeziji, moramo biti poslušni v pogovoru s Kocbekovo in vso slovensko poezijo. Iz poslušnosti temu namigu, temu znamenju tihote, je mogoče rêči, da današnjemu pesnjenju in mišljenju ostaja, da iz-povesta pri-hod *neprihoda* in torej odtegnitve biti same, pri-hod *manka* biti in s tem današnjo zgodbo svetovnozgodovinske neresnice kot odseva resnice. Da torej slišita neslišno – tihotno – besedo vsega našega današnjega post-modernega pomenskega hrupa in jo iz-povesta. Današnji slovenski poeziji ostaja, da – poslušna tihotni besedi biti nebiti (niča), ki se snuje v snovanju – iz-pove umanjkanje ali smrt svojega sijočega boga (nekoč na začetku imenovanega Apolon) – vsemu hrupnemu pluralizmu pogledov post-modernosti navkljub. To pa edinole in samó zavoljo tega, da bi tako dogajajoče se manjkanje njenega sijočega boga spominjalo nanj in ga pomnilo in da bi v tem bil njegov daljni odsev kot neki obet. Kajti za nas prihaja bog sam le kot manjkanje boga.

Nazadnje ne želim zamolčati tega, da ves dosedanji premislek visi na neki vprašljivi domnevi. Ves premislek *snovanja* kot načina pri-hoda biti v JE svoje razkritosti; torej premislek *snovanja* kot izvora in odnosnosti pesnjenja in mišljenja – je postavljen na neko nerazvidno in kot se zdi poljubno trditev o bistvu človeka. Gre namreč za trditev, *da je bistvo človeka BIT-JE.* Vprašljivost te trditve seveda vrže v vprašljivost tudi vsa prej

omenjena odprta vprašanja. Je treba to trditev kratko in malo zgolj na dobro vero sprejeti kot pač neko nedokazljivo dogmo ali pa bi jo bilo treba dokazati? Vendar kako jo dokazati, če je tezi sami lastna zahteva, da se moramo sami šele *»prestaviti«* v takšno bistvo človeka? Prestaviti namreč tako, da to bit-je »v sebi« – primerneje rečeno vsak *sam pri sebi* – šele tako rekoč *zbudimo.* Človeško BIT-JE kot bistvo človeka zato nikakor ni nekaj že kar danega, kar bi bilo mogoče pozitivno dokazati na način, kakor smo dokazovanja česa navajeni v znanostih. Človeško BITJE ni realni predikat tistega bivajočega, ki mu pravimo človek, zato ga na človeku tudi ni mogoče dokazati. Toda ali moramo zaradi nedokazljivosti takšnega bistva človeka zavreči misel o njem kot poljubno, neobvezno domislico? Da pri tem ne gre za poljubno domislico, je mogoče kljub njeni nedokazljivosti izkusiti le, če ono BIT-JE – vsak *sam pri sebi* – šele *zbudimo* kot človeško bistvo in se počasi udomačimo »v njem«; če mu tako rekoč »pustimo biti«. To pa je mogoče le, če v svojem prebivanju v svetu obrnemo pozornost na to, kako nam pri tem prebivanju JE, kako se pri tem »počutimo«. Kajti če sploh, se le iz tega *»kako-mi-je«* oz. zmeraj nekega *»tako-mi-je«* začne jasniti človeku njegovo lastno BIT-JE, se »na njem« tako rekoč zbudi in začne jasniti tudi to, da BIT-JE pomeni prehod in pri-hod BITI v JE svoje razkritosti. O tem pa bom spregovoril v drugem besedilu.

Ivo Svetina Pesnjenje tišine

Marjanu Rožancu

I. Hamlet-Molk

Poslednje Hamletove besede so: *»Drugo vse je molk.«* Nato izdihne. Umre. Zagrneta ga *tišina* in *tema.* Prav v tem vrstnem redu. Najprej tišina, za njo še tema. Kajti poslednje besede danskega kraljeviča se ne glasé: »Drugo vse je tema.« Zakaj? Če poskušamo odgovoriti na to spekulativno vprašanje, moramo najprej ugotoviti, da je pred nami besedna umetnina – vsa izdelana iz besed, samoglasnikov in soglasnikov, glasov in zvokov, in ne morebiti teoretična razprava o *prvem hipu smrti.* Predmetu, s katerim bi se edino lahko ukvarjala mlada veda o prastarih rečeh – tanatologija. O prvem hipu smrti, ki da naj bi bil hip teme ali morebiti hip tišine. In ker je Hamlet vendarle samo literarni (dramski) junak – tragičen prav gotovo! – živeč v quasi-realnosti dramske strukture, imenovane tudi arhitektura Elsinora ali geopolitični položaj kraljevine Danske, je zanj vse najprej *v besedah,* govoru, in šele nato *v dejanju,* akciji. Pri Hamletu še prav gotovo, saj velja zanj, da je omahljivec, cagovec, razmišljevalec, šolan na wittenberški univerzi, prepoln samogovorov, s katerimi njegov duhovni oče dosega tako rekoč najvišje vrhove dramske pisave in (seveda) govora – torej izgovorjave – z eno besedo – *poezije.*

Če že zaradi drugega ne – lahko še nadalje spekuliramo – *morajo* njegove besede, ki jih izreče na pragu smrti, biti izklicevanje stanja, v katerega se seli – prehaja – in to stanje je *molk* in *tišina* (»kot prvi spremljevalec tišine« J. Strehovec). Njegove besede, njegovi samogovori in dvogovori so se udejanili v krvi, v maščevanju očetove smrti (umora!) in tako sin-maščevalec odhaja iz Elsinora, z Danske, zagrnjen, kaj zagrnjen, zaboden! z molkom, ker odslej v gnezdu njegovih ust ne bodo več domovale besede; ne besede premišljevalke ne besede delavke.

Vendar poslednje Hamletove besede niso le »stvar«, izhajajoča iz narave besedne umetnine, ampak so v neposredni povezavi, odvisnosti od *stanja,* ki napoči takoj, ko jih izgovori – *od smrti!* Smrti kot vélikih sanj, ki so prišle v nas z »one druge strani«, preko reke, ki deli svet živih od sveta mrtvih. Sanj, ki – kot uči islamska teozofija (Ibn Arabi) – ne najavljajo dogodka, ki se *šele* bo zgodil, ampak najavljajo (objavljajo) dogodek, ki se je *že zgodil!* Ker Ibrahim (Abraham) vodi svojega sina v goro, da bi videl, ali se bo tisto »z druge strani« (iz onstranstva), sanj kot slov tega onstranstva, resnično udejanilo v tostranstvu – na gori, kamor vodi svojega sina, da ga žrtvuje, s čimer bi potrdil svojo vero in zvestobo Bogu; tistemu vrhovno bivajočemu »onstran« in nikdar »tostran«, tistemu, ki nikdar ne sanja (kot to »dela« človek!), a ki se tudi nikdar človeku ne prikaže v neposredni čutno-nazorni pojavnosti. Ampak se mu samo »oglaša«, njegove »objave« (zapovedi) so vedno samo fenomeni zvoka, glasu, sluha. Nikdar očesa!

Tako islam »globalno« daje vedno »prednost« čutom sluha pred čutom vida – torej je uho višje, popolnejše čutilo kot oko! Tudi sveta islamska knjiga – Koran – vedno najprej govori o sluhu, šele nato o vidu.

»Zvesti prijatelji« (Ihwanus–Safa'), islamska teološko-filozofska »sekta« iz X. stoletja se je ukvarjala prav s tem (kardinalnim) vprašanjem odnosa oziroma kategorizacije (gradacije) obeh čutov – *sluha* in *vida.* Ali je svet bogatejši vidnih ali slušnih pojavov? V skladu z »globalno« orientacijo islama so ti *»Prijatelji«* dajali prednost *ušesu!* Saj so trdili: *»Vid je kot dan, sluh je kot noč.«* Noč je čas sanj, sanje pa so vaja za smrt – tako rekoč *»mala smrt«* (ne v razumevanju pol-pretekle seksologije, ki je vrhunec spolnega akta poimenovala z dokaj nenavadno ljubkostjo »male smrti«, kar bi se dalo skorajda razumeti kot z še ne odraslo, torej otroško smrtjo, pri čemer pa se nenadoma odpre brezno spraševanja, trajajočega cele eone – in sicer spraševanja po